

812279

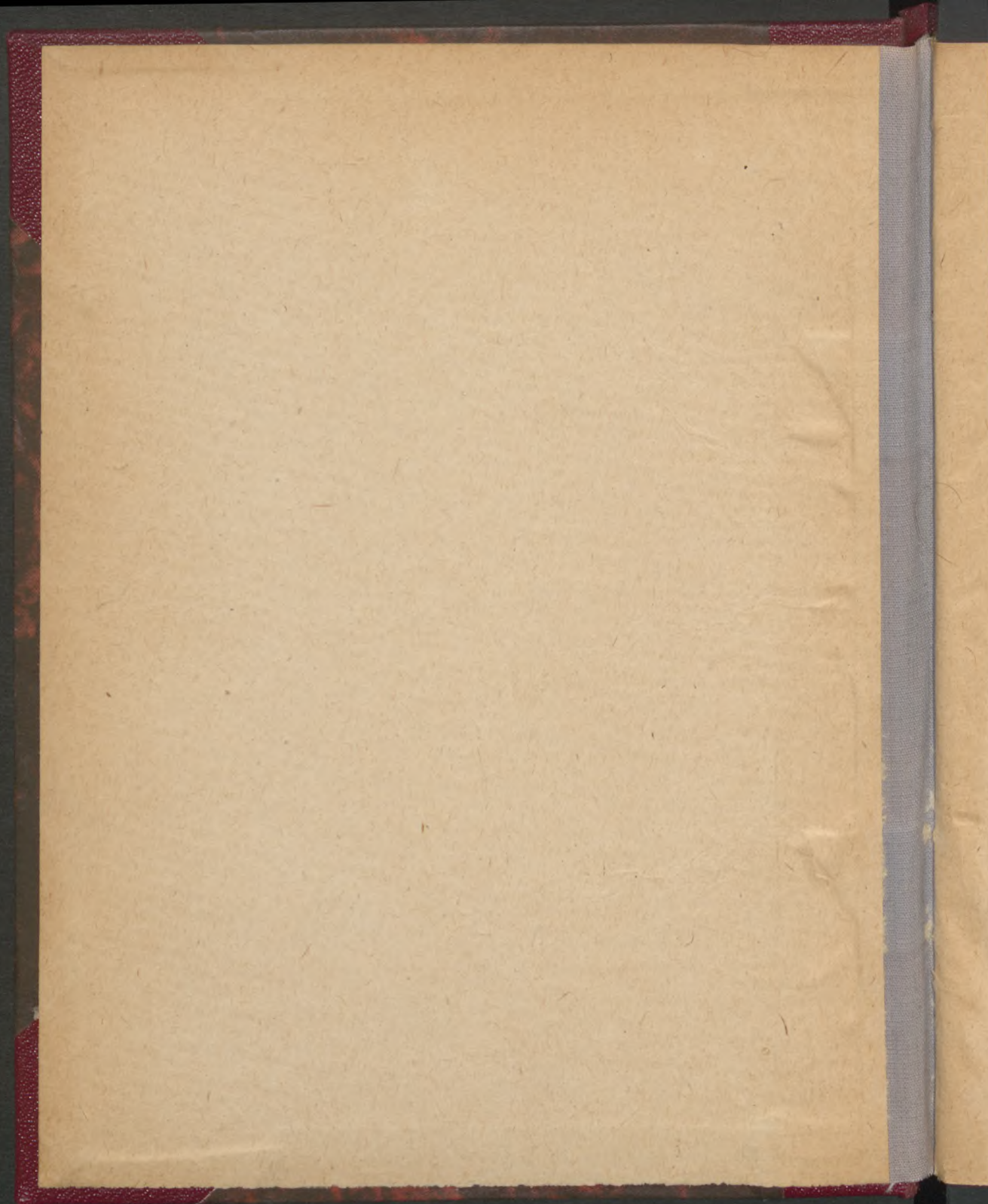
= 90/a

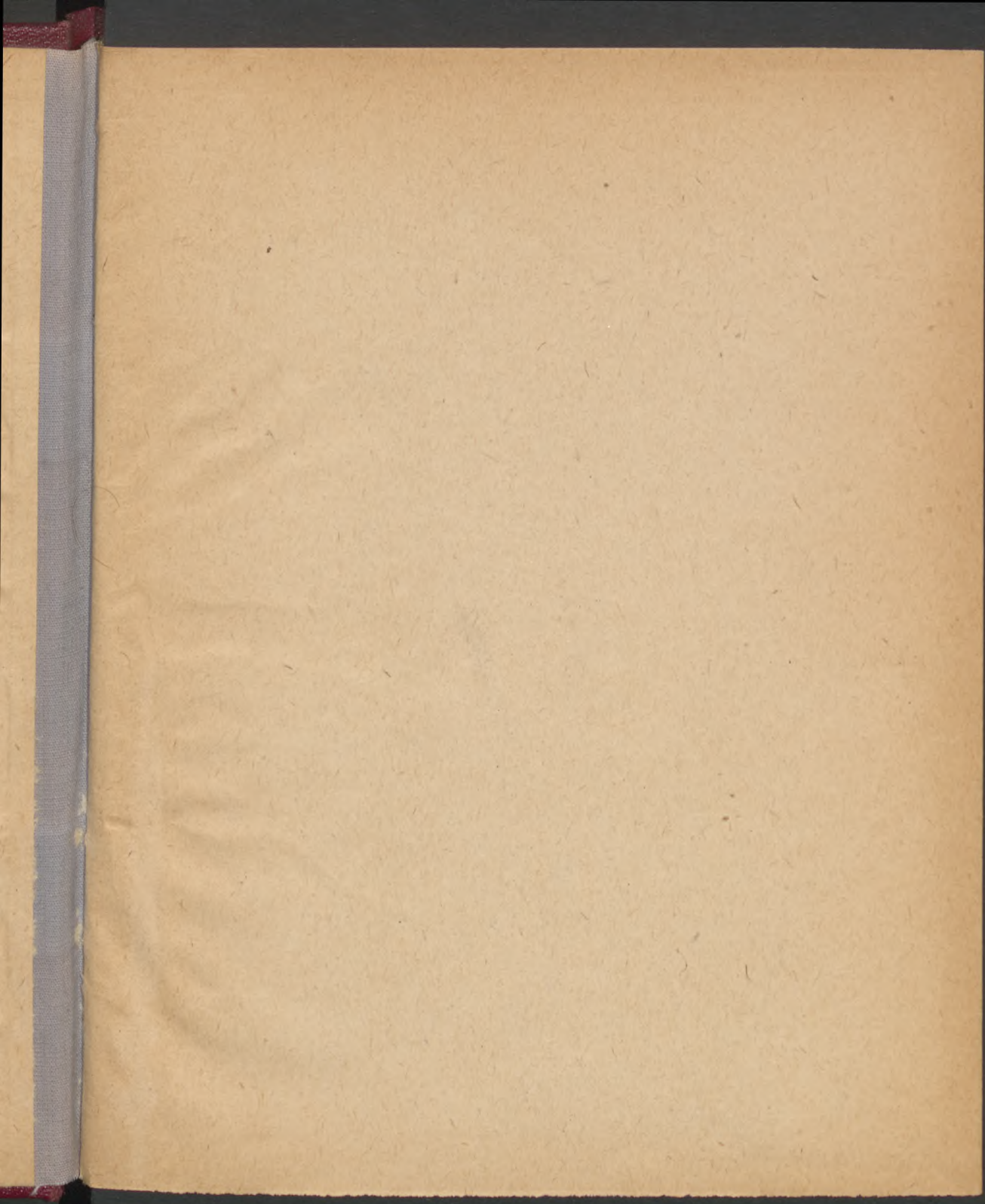
Szókely

AZ  
ANTISZEMITIZMUS

~~1378~~









812

13

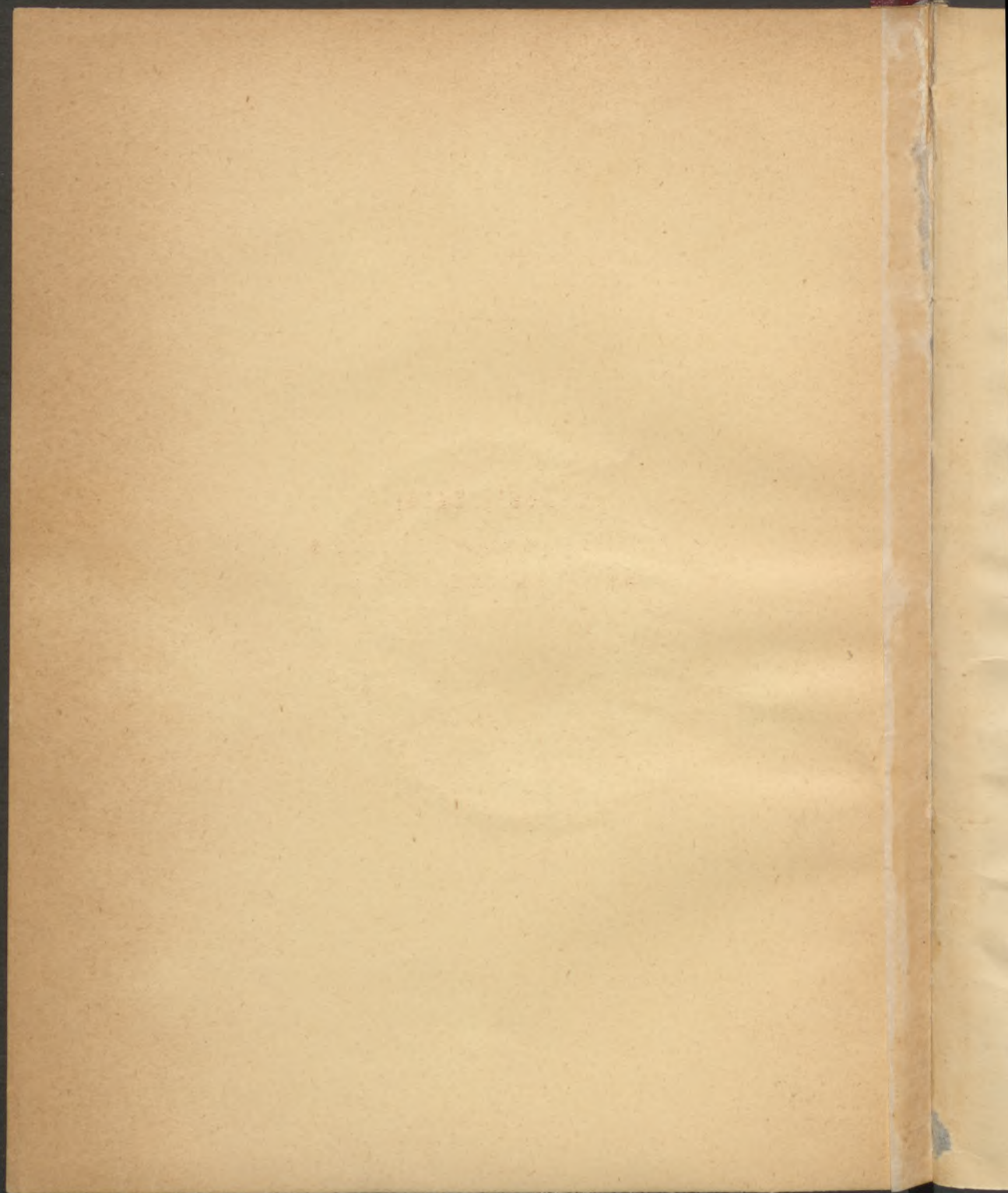


812279

= 90/a

**Székely Béla:**  
**Az antiszemitizmus**  
**pszichoanalízise**

1378





1710

Székely Béla:  
Az antiszemitizmus  
pszichoanalizise

Kabó Dessőnek, az  
igazlónak, szeretettel  
Székely Béla

Copyright 1936  
by EMBERISMERET.

1378





SZÉKELY BÉLA:

# AZ ANTISZEMITIZMUS PSZICHOANALIZISE

B U D A P E S T, 1 9 3 6.  
E M B E R I S M E R E T K I A D Á S

EZ A TANULMÁNY ELŐSZÖR AZ EMBER-  
ISMERET MÁSODIK ÉVFOLYAMÁNAK A TÖ-  
MEG (2) KÜLÖNSZÁMÁBAN JELENT MEG.

~~4378~~

~~2A~~

SZÁNTÓ ERNŐ-nek:

a jó barátunk barátságával.

812279 = 90/a

Országos Széchényi Könyvtár

Leltári szám:

V381-3193 1963

RA965

21386



I.

A zsidó-kérdés *külső* formájában *szociális*, belső tartalmában *pszichológiai* kérdés: az antiszemitizmusnak, mint érzelmi jelenségnek problémája.

A szociológiai kutatás arra az alapvető megállapításra jutott, hogy *gazdasági válságok nyomán mindenütt fellángol a zsidó-gyűlölet, amely így az affektusokon át: szociális tartalmat kap. Ez teszi a zsidó-kérdést szociális kérdéssé.*

A szociológia a felszínen folyó harc megnyilatkozásait látja, amikor rendszerbe foglalja, hogy a gazdasági harcnak milyen törvényei azok, amelyek a zsidó kérdést gazdaságilag determinálják. Bár meglátja és magyarázza azokat az okokat, amelyek a különben lappangó pszichés adottságokat aktiválják, de nem jut, nem juthat el odáig, hogy magyarázatot adjon azokról a lélektani előfeltételekről is, amelyek egyáltalán lehetővé teszik, hogy az *antiszemitizmus*, — ez a par excellence *tömegpszichológiai jelenség* — társadalmi, illetve gazdasági formát öltjön.

*Pszichológiai jelenséget csak a pszichológiai kutatás eszközeivel érthetünk és magyarázhatunk meg.* E tanulmányunkban ezt a feladatot igyekszünk betölteni, tehát egy *pszichológiai jelenség* dinamizmusát, belső törvényeit akarjuk megkeresni, felfedni és rendszerbe foglalni. Ez nem jelent állásfoglalást, szembehelyezkedést a szociológia kutató és magyarázó rendszerével szemben. Épen a zsidó-kérdés az, amelyben a szociológiai és pszichológiai kutatás rendszerei egymást nem nélkülözhetik. A pszichológia azoknak az affektusoknak *belső* tartalmát, rendszerét és dinamizmusát kutatja ki, amelyek tömegét *külső* okok mobilizálják és vetítik ki „zsidó-kérdés” formájában. Hiába lennének meg a külső, gazdasági okok, ha nem lenne meg az az érzelmi anyag, amelyet lángra-lobbanthatnak; hiába gyűlne össze a sok affektus, ha szociális okok nem gondoskodnának arról, hogy megfelelő kirobbanáshoz jussanak. Szükségesnek látszik tehát, hogy már most élesen meghatározzuk: *a szociálisnak vett „zsidó-kérdés” pszichológiai magjával az „antiszemitizmussal” kívánunk itt foglalkozni.* Erre a szintézisre feltétlenül szükségünk van, ha meg akarunk maradni a pszichológiai kutatás tudományos útján.

Ezt a célkitűzésünket mindjárt gyakorlati példával kívánjuk igazolni: nincs az a szociális magyarázat, amely önmagában elfogadhatóvá tudja előttünk tenni, hogy miképen válhatott a hatvan milliós német Harmadik Birodalom centrális problémájává a félmilliónyi német-zsidóság sorsa. Ez az arányszám (1 : 120) minden *csak* szociológiai magyarázatot felborít, különösen, ha tudjuk azt is, hogy ez a fél-



milliónyi zsidóság is ép úgy osztályokra oszlik, akár a német nép, tehát nem alkot gazdasági egységet. A német nép gazdaságilag és szellemileg nem olyan gyenge, a zsidóság pedig nem olyan erős, hogy ez önmagában a német-zsidó-kérdést megmagyarázhatná. A közismert és sablonszerűen alkalmazott „Prügel-Knabe“ elmélet sem áll meg, mert nem ad feletet arra a kérdésre: miért épen a zsidó a Prügel-Knabe? Látjuk tehát, hogy e kérdést csak akkor tudjuk megközelíteni, ha annak pszichológiai motivumait is kikutatjuk, mert e nélkül e jelenségekre nem volna magyarázat.

Amikor megállapítottuk, hogy e kérdést kifejezetten a pszichológiai kutatás területén kívánjuk tárgyalni, ehhez még néhány alapvető megjegyzést kívánunk fűzni:

1. Tanulmányunkban nem akarunk állástfoglalni sem *pro*, sem *contra*.

Az antiszemitizmus kérdését eddig — szinte kivétel nélkül — abból a szempontból tárgyalták, hogy az *jogos-e*, vagy *jogtalan*? Természetesen ez a tárgyalási mód nem vezethet eredményre, mert a pszichológiai kutatásnak, bármilyen síkon mozog is — soha sincs értékelő állásfoglalása. Szívesen elismételjük: a pszichológia a lélek természettudománya és megszűnnék önálló diszciplína lenni, ha állásfoglalását akár a szociológus munkaterületén alakítaná ki, akár pedig affektusokon át formálná törvénné. Természetesen: ki vagyunk téve annak is, hogy ezt a tudományosan kötelező semlegességet is affektusán át értékeli az olvasó, aki ebben a napjainkban oly kiélezett kérdésben is a *maga érzelmi* igazolását keresi. Azt hisszük, nem túlozzuk el e kérdés jelentőségét, amikor megállapítjuk, hogy egy általános „*zsidó-komplexusról*“ beszélhetünk. A zsidósághoz való tartozás *neurotikus magatartási formákra vezetett* („zsidónak lenni = neurózis“); — mint ahogyan az antiszemitizmus kirobbanása: tömegpszichózis. E kérdés pszichológiai feltárása, — amennyiben ez sikerülhet — talán hozzájárul majd ahoz, hogy a tudattalanban felgyült affektusoknak megmagyarázásával, tudatosításával legalább *individually* közelebb hozza e kérdés pszichológiai megoldását. Ennek előfeltétele azonban az a semlegesség, amelyet e tanulmánynak is kemény következetességgel vállalnia kell.

2. A másik alapvető megállapításunk arra a sokat vitatott kérdésre vonatkozik, hogy tulajdonképpen *kicsoda*, *micsoda* az antiszemitizmus tárgya? E kérdésben nem egy érdekességgel találkozunk. Így Coudenhove-Kalergi gróf ismert könyvében<sup>1)</sup> egyszerűen ott „fogja meg“ a kérdést, hogy az antiszemitizmus a szemiták elleni gyűlöletet jelenti, — már pedig a zsidóság évezredek során annyira elkeveredett, hogy tiszta *sémi* jellege nincsen, — így tehát az antiszemitizmus elveszítvén tárgyát, önmagát veszejtette el. Az a tény, hogy e kérdést kizárólag a pszichológia területén tárgyaljuk, feladatunkat könnyebbé tette, mert nem kell kutatnunk, hogy vajjon a zsidóság vallási közösség-e csupán, vagy faj, nép, nemzet? Munkamétódusunk a zsidóságot egy olyan *pszichológiailag* értelmezett embercsoportnak tekinti, amelynek együvé tartozását — a mi szempontunkból — egyedül a feléje irányuló, a reája kivetülő affektus határozza meg. Ez egyszerűen azt jelenti, hogy a „zsidóság“ fogalmi egységét — diszciplínánk szempontjából — az antiszemitizmus, mint psi-



chológiai jelenség determinálja. Természetesen a kérdés *megismerése* szempontjából nem közömbös, hogy az antiszemitizmus a zsidóságot milyen *külső formában* teszi objektumává: vallásnak tekinti-e csupán, mint a középkorban, — vagy fajnak, mint napjainkban, vagy fajon is túl, abba beleágyazva: kulturális, szellemi egységnek? Ép annyira fontos annak figyelembe-vevése is, hogy gazdasági struktúra szempontjából a zsidóság — bárminek tekintjük is, — sohasse egységes, mert ép úgy egymással szembenálló osztályokra oszlik, — legalább a világ öthatod részében, — akár az a társadalom, amelyben él. A pszichológiai kutatás azonban szükségszerűen a zsidóságot nem kezelheti másképen, mint „pszichológiai egység“-ként.

3. Ez a munkamétódusunk azonban az eddigi általánosan ismert kutatási rendszerektől és megállapításoktól teljesen eltérő felfogásra vezet. Az antiszemitizmus alatt kizárólag a zsidóság — ismételjük: mint *pszichológiailag értelmezett egység*-ellen irányuló érzelmi (gyűlölet) megnyilatkozást értették. A zsidóság ebben a vonatkozásban, ebben az értelemben *objektum* csupán, az érzelem tárgya. A pszichológia azonban ebben az egyoldalúságban nem tárgyalhatja ezt a kérdést. Egyfelől ismeri az érzelmek ambivalenciáját, tehát azt, hogy minden affektusnak kettős arca van: a gyűlölet és a szeretet együtt jelentkezik. De tudja azt is, hogy minden ember, de minden embercsoport is, nem *objektum* csupán, de *szubjektum* is: nemcsak reávetülnek ki az affektusok, de ő is *alany*: ő is kivetíti a maga érzelmeit. A pszichológus tehát nem elégszik meg azzal, hogy „zsidó-gyűlöletről“ beszél, — tehát a zsidóságot a maga passzív formájában veszi tudomásul, — de ugyanakkor affektusaiban *aktív*-nak is tekinti, tehát a zsidóság is tele van a nemzsidókra kivetülő érzelmekkel, a zsidó is ép úgy gyűlöl, mint ahogy őt gyűlölik, mint ahogyan ép úgy szeret is; — de pszichológiailag kutatható jelenség: ha a gyűlöletre szeretettel felel, vagy megfordítva. Ezt a kérdést tehát kizárólag pszichológiai vonatkozásaiban tárgyalhatjuk, mint *érzelmi-viszonylatot, amelyben mind a két fél objektum és szubjektum is egyben*. Tanulmányunkban az „antiszemitizmus“ szót ebben az értelemben használjuk, mert jobb nem áll még rendelkezésünkre. Természetesen nem téveszthet meg bennünket, hogy a gazdaságilag, társadalmilag erősebb fél a maga affektusait *szociálisan* szabadabban, korlátozások és megkötések nélkül élheti ki és érvényesítheti. Ez a *szociális forma*, nem pedig a *pszichológiai tartalom* az, ami az „antiszemitizmus“ fogalmát determinálta. Pszichológiai tudományos munkánkban ezt a kérdést valóban csak mint a zsidó — nemzsidó pszichológiai közösség egymáshoz való viszonyát tárgyalhatjuk.

4. Ez vezet azután annak a — ezt a problémát alapjában érintő — kérdésnek felvetésére, hogy *beszélhetünk-e egyáltalán (pszichológiai értelemben vett) zsidókérdésről, vagy pedig csupán kisebbségi és többségi (helyesebben: uralkodó) embercsoportok egymáshoz való viszonyának tömegpszichológiájáról, s az egész zsidó-kérdést, (még egyszer: ebben az értelemben) nem tekintetjük másnak, mint e viszonylat egyik — esetleg élesebben, extrém formában*



*megnyilatkozó jelenségének?* Ha ennek a megállapítására jutnánk el, úgy ez különös fontosságot nyerne épen a magyarság szempontjából, amelynek hatalmas tömegei jutottak kisebbségi — tehát mondjuk így: zsidó sorsra.

Két pszichológiai felfogás áll látszólag teljes élességgel szemben egymással. Az egyik, amely az antiszemitizmust, mint általános érvényű „csoportjelenséget” vizsgálja és magyarázza, — s a másik, amely a zsidókérdést speciális lelki okokra — így Freud a körülmetéléshez fűződő kasztrációs-komplexusra — vezeti vissza. Tanulmányunkban felsorakoztatjuk mind a két pszichológiai felfogás magyarázatát, kutatásainak eredményeit, hogy azután arra a megállapításunkra jussunk, hogy

1. *a pszichológiai értelemben vett zsidókérdés valóban csoportjelenség, s így mindazok a motívumok megnyilatkoznak és érvényesülnek benne, amelyek kisebbségi és többségi (uralkodó) közösségek együttélését meghatározzák;*

2. *ezenfelül a kétezer év óta állandó kisebbségben élő zsidóság és a gazda-nép viszonyát még olyan mozzanatok élezi ki, amelyek kizárólag a zsidóságra, — tehát a szűkebb értelemben vett antiszemitizmusra vonatkoznak.*

Első megállapításunkból a korábbi tételünknek e kérdés egész síkján való érvényesítése következik, hogy mindig *viszonylatról* van szó, tehát az érzelmi akciókat és reakciókat egyformán *mind a két csoportra* nézve meg kell állapítanunk. Ez természetesen nem jelentheti azt, hogy az érzelmi jelenségek *primer* vagy *szekunder* voltának megállapításával értékeljünk, igazoljunk, védekezzünk, vagy támadjunk. Meg kell elégednünk annak a megállapításával, hogy a szociálisan uralkodó-csoport — s ez nem jelenti azt, hogy *többségi* is, (mint ahogyan ezt az osztályok egymáshoz való viszonya igazolja) — érzelmileg is előnyösebb helyzetben van, tehát aktívabb, szabadabban megnyilatkozó, mint a másik, amelyik ugyanolyan természetű érzelmeit nem élheti ki, mert ezzel az uralkodórétegbe ütköznék.

A második megállapításunk viszont azt jelenti, hogy az antiszemitizmust mégse hozhatjuk egyedül és teljességében a csoport-jelenségek általánosan elfogadható közös nevezőjére, mert *ezen felül* vannak olyan *speciális* motívumok is, amelyek kizárólag a zsidóságra, mint *specifikus* kisebbségi csoportra vonatkoznak. Még egyszer: ezek megállapítása még nem jelent sem értékelést, sem igazolást, annál kevésbé, mert minden értékelés mértékét az uralkodó — a többségi — csoport állapítja meg, s így a pszichológia, amely az emberi együttélés lelki törvényeit kutatja — a szociális helyzetből adott mérték-rendszernek hasznát nem veheti.

\*

Az antiszemitizmust, mint pszichológiailag adott problémát természetesen ugyanazzal a rendszerrel vizsgálhatjuk ki, mint minden más pszichológiai jelenséget. Mindenek előtt a szimptomákat kell megállapítanunk, hogy azok eredetét, gyökereit kikutassuk. E szimptomák megállapításával, rendszerbefoglalásával annak



a felfogásnak igazolására jutunk, hogy itt általános érvényű csoport-jelenségről van szó, amely más vonatkozásokban — a zsidóságtól teljesen függetlenül is megnyilatkozott már. Ha mindezeket a jelenségeket — egyszerűség kedvéért — „antiszemitizmus“ gyűjtőfogalom alá fogjuk, akkor szinte azt mondhatjuk, hogy az *antiszemitizmus régiebb, mint a zsidóság és prehistórikus elemekből táplálkozik.*

E szimptomák megállapítására a kutatónak most bő alkalma nyílik. Ezek a szimptomák ugyanis az intézményesített német antiszemitizmusban minden zavaró, korlátozó momentum nélkül nyilatkoznak meg, s ez lehetővé teszi számunkra, hogy lehántsunk róla minden szociális motivumot és a jelenségeket, szinte úgy mondhatjuk: klinikai formájukban ismerjük meg. Minél élesebbek e megnyilatkozási formák — így a „Stürmer“-ben — annál bővebb anyagot szolgáltatnak a pszichológus számára. Természetesen, mi most nem a „német“ antiszemitizmussal kívánunk foglalkozni, ennek jelenségeit csupán arra használjuk fel, hogy lehetőleg olyan törvényszerűségekre jussunk, amelyek általános érvényűek és így aktuális jelentőségük kereteit messze túlnövik.

Az sem téveszthet meg bennünket, hogy az antiszemitizmus a fajiság, vagy pedig a vallás jegyében jelentkezik-e? Ha az indokolás, ha a magyarázat eltérő is, a szimptomák az emberiség történetében az évezereides fejlődés során alig változtak és ugyanarra a közös nevezőre vezethetők vissza.

A továbbiakban ezeket a közös nevezőket akarjuk megállapítani.

\*

A pszichológiai kutatás e kérdésben is három utat követhet. Az egyik: a *gyermekkor* emlékeinek analisisén át igyekszik a jelenségek törvényszerűségeit megállapítani; a másik: mert törvényszerűségről van szó, a *multat* kutatja, s különösen a vallások keletkezésének korszakából merít; a harmadik a *primitív* népek életét tanulmányozza, az emberiség történelmének ezt a jelenkorba átmentett multját. Ha e három irányban folytatott kutatás egy, vagy több pontban összetalálkozik, úgy joggal állíthatjuk, hogy sikerült az antiszemitizmusnak, mint pszichológiai jelenségnek magyarázatát, vagy legalább is annak néhány alaptételét megállapítani.

A mélypszichológiai kutatás az antiszemitizmust három lelki-jelenségre vezeti vissza, amelyek azonban belső struktúrájukban szorosan együvé tartoznak. Ez a három jelenség a következő:

a) az *Umheimlichkeit* érzése (ezt tanulmányunkban „félelmetes-titokzatossal“ fordítjuk), amely a zsidóságot már őskorában is körülvette, s amely a szétszórtságban még fokozódott is;

b) a vérvád-fantáziák és Krisztus megöletetésének pszichogén tartalma;

c) a circumceízióhoz fűződő kasztrációs-komplexus.

Ha e három ősoznak mélyebb tartalmát megismertük, talán megközelítettük problémánkat: az antiszemitizmus pszichológiai eredetének feltárását. Mind a három magyarázat abból indul ki, hogy az antiszemitizmus *csoport-jelenség*, ami azt jelenti,

hogy ennek az affektusnak kivételése nem individuálisan történik, hanem egyik csoportnak tagja — mindig a teljes csoporttal, az egész zsidósággal áll szemben. Az antiszemitizmus mindig a kollektivitás ellen irányuló alap-érzés, amely alól legfeljebb *egyéni* kivételek történnek. Ez az általánosítás magyarázza azután meg, hogy a legaggresszívabb antiszemitizmus is megtalálhatja azt az individuális kivételt, amelyre affektusa nem vonatkozik. Az antiszemitizmus, mint tömegpszichológiai jelenség, azonban mindig felszínen volt és van, legfeljebb szociális okokból a kivételek száma nőtt meg. „Azok a népek, amelyek között zsidó élnek, mindannyian, vagy külön, rejtve, vagy szégyenkezés nélkül: antiszemiták.” — állapította meg a modern zsidóság szellemi vezére, Theodor Herzl.<sup>2)</sup> A „kivétel” természetesen a zsidóság valamelyik csoportjára is vonatkozhat, hogy azután az antiszemitizmus annál élesebben lépjen fel az e csoporton kívül állókkal szemben. A kivételezett csoport ez esetben maga is azonosítja magát az antiszemitizmussal (lásd a keleti zsidók és az asszimilált nyugati zsidók problémáját). Az antiszemitizmus, mint tömegjelenség pszichológiai alapjait a mélypszichológiai kutatás kiegészítéséül külön is tárgyaljuk. (Lásd a VII. fejezetet.)



## II.

A zsidóságot, különösen addig, amíg vallásának teljes elkülönülésében, a getto zártságában élt a gazdanép körében, ugyanaz az félelmetes-titokzatos érzés vette körül, amelyet általában mindannyian érzünk, ha egy tőlünk teljesen idegen vallás, szekta, vagy rend ceremóniáit nézzük végig. A zsidóság vallási elkülönülése, mindennapi életnek vallásos törvényekkel való megkötése, a szociális, az étkezési tilalmak, a fedett fő, az imaköpeny (talisz), az imaszijak (tefilin), s talán legelső sorban a körülmetélés szertartása és ténye ezt a félelmes-titokzatos érzést váltotta ki. Az asszimiláció során természetesen ez az érzés lényegesen csökkent, illetve egyre teljesebben a circumcizióhoz kapcsolódott.

Mi ennek a *félelmes-titokzatos*-nak pszichológiai tartalma?

Freud<sup>3)</sup> szerint a félelmesnek (Schreckhaften) egy olyan formája, amelyet egy nagyon régen elfojtott valaminek felbukkanása idéz elő. Freud ezt az érzést még az *animizmus* korára vezeti vissza, arra az őskorra, amikor a természetet szellemek lepték el és „a gondolatok mindenhatóságá”-nak varázshite uralkodott a lelkek felett. Ebben az érzésben ezek az emberiség fejlődése során már legyőzött animisztikus meggyőződések valamilyen ok folytán újra megerősítést nyernek. Azt állíthatjuk, hogy itt az egész emberi faj infantilis korszaka bukkan újra fel az ilyen animisztikus érzés- emlékek felszínrekerülésével.

A félelmes-titokzatos másik forrása: *saját gyermekkorunk elfojtott komplexusainak újjáéledése*, aktivvá-válása. Természetesen e két forrás a lélek legmélyén elválaszthatatlanul együvé-tartozik. „A primitív meggyőződések és az elfojtott infantilis elképzelések szoros kapcsolatát megértjük, ha arra gondolunk, hogy a gyermeki (neurotikus) „gondolatok mindenhatósága” (Allmacht der Gedanken) az a talaj, amelyen ezek a meggyőződések kifejlődnek” (*Reik*).<sup>4</sup> Amint tudjuk a „gondolatok mindenhatóságá”-nak lelki tartalma az a *félelem*, hogy gonosz kívánságok teljesedésbe mehetnek. Ehez azután a kora gyermekkortól „az a büntudat kapcsolódik, amelyet elfojtanak, s ennek megnyilatkozása alatt azt a veszély-várast és sötét félelmet értjük, amely az idegen istenekkel, vallással, rituállal szemben a „félelmesen-titokzatos” érzését lényegében meghatározza.” A primitív népeknek az a felfogása, hogy a szomszédos törzseknek olyan titkos varázslói, varázsszerei vannak, amelyekkel őket megronthatják, újjáéledt abban az elképzelésben, hogy a zsidóknak olyan titkos szervezetei, eszközei és képességei vannak, amelyekkel a nem-zsidó népeket megronthatják, romlásba dönthetik. A „Cion bölcsei”-nek animisztikus lelki tartalmát így ép oly könnyen megérthetjük, mint ahogyan megtaláljuk a zsidóság rontó hatásairól vallott felfogások mélypszichológiai gyökereit. Ez ma-



gyarázza az ugyancsak titokzatos ceremóniákkal teli szabadkőművesség és a zsidóság azonosítását.

Ahoz, hogy ilyen „félelmetes-titokzatos“ érzések alakulhassanak ki, — már arra a differenciálódásra van szükség, amely az ősi homogén tömegeket csoportokra osztotta. A csoport-alakulások mechanizmusához, — amint Freud<sup>5)</sup> kimutatni igyekezett, a vallások keletkezésének hipotézisét fűzhetjük hozzá. A vallások keletkezéséről alkotott feltételezéseink szerint, az őshorda kialakulása az *apa* körül történt, akinek alakja később a totem-állatba vetítődött ki, s ez alakult át az „isten“ fogalmává. Ahogy a csoportok külső körülmények folytán egyre jobban differenciálódtak, úgy különültek el egymástól az istenek, amelyek azonban annyira közös eredetűek voltak, hogy az *idegen* istenben mindig felismerhető volt a *saját* isten is. Később az új kultuszok mindig adoptálták a régi isteneket is. A „félelmes-titokzatos“ érzés tehát *tiltakozást* jelent a régi közös isten ellen, amelynek uralma alatt korábban meg nem oszlott, homogén tömeget alkottak.

Ennek a hipotézisnek megfelelően a csoport gyűlölködés alapját *Reik* első fokon arra a differenciálódásra vezeti vissza, amelynek előfeltétele: az *identifikálási képesség hiánya*. Emberek és embercsoportok közötti gyűlölködés alapformája az azonosításnak ez a kiesése, — ami viszont arra a *narcisztikus* formára vezethető vissza, amely a csoportok önértékelésének alapja. „*Ami az egyes csoportok közötti differenciálódásként mutatkozik meg, az a narcisztikus büszkeség, mellyel a közös gyökereket ignorálni szeretné, s tiltakozik annak az időnek tudattalan emlékei ellen, amelyekben még homogén tömeg volt.*“

Egyes népek, csoportok narcizmusa a legteljesebb formában és tartalomban a *saját maga narcisztikus képére alkotott isten-fogalomban projiciálódik*. Már pedig a zsidó nép narcizmusa nemcsak az *egyetlen* istenben projiciálódott, de ugyanakkor ehez az *egyetlen* istenhez tartozó *egyetlen* nép hitében. Amíg másutt nemzeti istenek formálódtak ki a népek lelkében, addig a zsidóság Amadé Matagrin<sup>6)</sup> igazolása szerint egy „*imperiálisztikus*“ monotheizmust alakított ki. Ez egyetlen, imperialisztikus istenség körül kemény parancsokkal, elkülönítéssel védte a zsidóság a maga kiváltságtagságát, — s így érthető, hogy azok a népek, amelyek között a zsidóság előbb mint önálló nemzet, majd szétszórta (diaszporában) élt, — erre a dőlőfős elkülönülésre a „félelmes-titokzatos“ érzések által felkeltett gyűlölettel feleltek. Ez a gyűlölködés még fokozódott a keresztény-egyház világi hatalmának növekedésével, amikor a zsidóság még élesebben tömörült istene köré, aki vele és *csak vele egyedül* kötött örök frigyet. *A gettó falait belülről a kiváltságtagság hite, kívülről a „félelmes-titokzatos“ érzése emelte,* — természetesen csak a pszichológiai értelmezés szerint.

A zsidóság nem akarta, nem tudta magáévá tenni a Szentháromságban kifejezésre jutó új isten fogalmát. Azt a lelki folyamatot, amely a zsidóságban végbement, ugyancsak *Reik* igyekezett lefektetni: „*A lelki folyamat így játszódik le: az*



*új isten, az új vallás visszautasítása a régi hit szeretetének és tiszteletének jegyében történik; — ugyanakkor azonban az érzés-kettőségeknek másik része is megnyilatkozik: a régi istennel szembeni elfojtott ellenséges érzület.“*

(Hadd iktassuk be ide azt a freudi felismerést, hogy minden vallásos gyűlölködésben a saját isten elleni lázadás is megnyilatkozik. „A vallásnak, amely a bűntudatból, az apa utáni vágyakozásból, a dachból keletkezett és roppant hatalmú, ellenséges impulzusok ostroma elleni védekezésül épült ki, — egyre ezekkel a tendenciákkal kell megküzdenie; a saját isten elleni tudattalan gyűlölet a vallás tulajdonképeni lényegéhez tartozik és attól el nem választható.“)

A zsidóság tehát függetlenül attól, hogy üldöztetése milyen mély ellenhatást vált ki, ugyanazoknak a pszichológiai törvényeknek hatása alatt, amely a vele szembeni gyűlölködést kiváltja, maga is az affektusok arzenálját mozgósítja az idegen, illetve a diaszporában: a gazda-néppel szemben. Hogy e gyűlölködés kifejezési formájában melyiknek jut *aktív* és melyiknek *passzív* szerep — ezt a *szociális viszonyok határozzák meg*. A zsidóságot, történelmi sorsa kétezerév óta erre a passzív szerepre kárhoztatta.

Természetesen ez az aktív-passzív szerep lényegesen befolyásolja az *üldözött* és az *üldöző* lelki-dinamizmusát. Mind a két partner az ősi *bűntudatot* akarja elintézni. Az *üldözött* a szenvedéssel a maga bűntudatát reagálja le („Selig sind, die Verfolgung leiden“ — énekli Kienzl „Bibliás ember“-e), s épen ezáltal érzi magát istene kiválasztottjának. Minden vallási martirium isten nagyobb dicsőségére történik. Az *üldöző* a saját istene elleni lázadó és ellenséges érzéseit a mások üldöztetésével úgy reagálja le, hogy ugyanakkor a maga istene iránti szeretetét és hozzá való ragaszkodását igazolja.

Megállapítottuk, hogy egy csoportnak, népnek, nemzetnek narcizmusa a legteljesebb formában az isten fogalmában projiciálódott. A wagneri „Götterdämmerung“ korában a *faj* lett az isten, egy nép narcizmusának legmagasabb vetülete.

Az *üldöző* és *üldözött* egymáshoz tartoznak. Ősi tudatalatti indulatok kapcsolják össze őket, elválaszthatatlanul és örök időkre. A pszichológiai kutatás megmutatta, hogy ezek az impulzusok olyan hatalmasak, hogy gyakran jól megalapozott kultúrákon, biztosan felépített civilizációkon is áttörnek. Az ilyen áttörések megakadályozása: a társadalmi harcnak feladata, amely megteremti a *szociális* felteteleket ahoz, hogy ezek az impulzusok sikeresen elfojtassanak, vagy azok hajtóereje hasznos tevékenységgé szublimálódjék. De ez már nem tartozik e pszichológiai kutatás területére. „Számára — írja Reik — nincs bűnös és ártatlan; vallásos mozgalmak hordozói, — akár egyesek, akár egész népek ezek, — csak embereket lát, tehát nyomorúságos, korlátolt, elmerülésre ítelt lényeket, akik csak arra képesek, hogy szenvedjenek és másoknak szenvedést okozzanak.“



## III.

A rituális gyilkosság vádja az emberiség történelmében szinte megdöbbentő egyhangúsággal ismétlődik, s így ha e vád pszichológiai nevezőjét megállapítottuk, az antiszemitizmus egyik legfontosabb elemét világítottuk meg.

Különösen a korai kereszténységnek kellett a rituális gyilkosság és a vérfertőzés vádja ellen védekezni. *Gibbon*<sup>7)</sup> a fantasztikus vádak egész sorát idézi, amelyek szinte teljes azonosságot mutatnak pl. a „Stürmer“ által közölt vérvád-esetekkel. A kereszténység első öt századából számos védekező írás maradt fenn, amelyek mindegyikét teljes frissességében — persze a zsidóság részéről — ma is idézni lehetne. A vérvád egyik pszichológiai gyökerére mutat rá *Minucius Felix* (II. század): „Csak az hihet ebben a borzalmas vádban, ki maga is megtenné“; *Tertullianus* ezt írja: „Talán a természet bennünket olyan teremtményeivé tett, akik különösen képesek arra, hogy vérfertőzés kövessenek el és emberhúst egyenek? Ha azonban azt hiszitek, hogy az ember képes ilyen borzalmakat megtenni, akkor ti magatok is megteszitek: ti is ép olyan emberek vagytok, — mint a keresztények.“

Am a győzelmes kereszténység a vérvádat az eretnekek és a zsidók ellen fordította. A vád tartalma mindig ugyanaz: a gyermek megölése, egyes testrészeinek megevése, a vérnek ostyába (a húsvéti pászkába) való keverése. De ugyanezt a vádat emelik a mohamedánok is a szektáik ellen. A vérvád az újkori történelem során még egyszer a kereszténység fejére száll. Coudenhove Kalergi gróf egy keresztényellenes kínai könyv képanyagát idézi, amely a keresztény hittérítők rituális gyilkosságait ábrázolja. Coudenhove egész sereg olyan kínai munkát sorol fel, amely a kereszténységet rituális-gyilkossággal vádolja. Az egyik ilyen könyv a következőket írja: „A keresztény szekta szétvagdálja a fiúk nemi szervét; nagy azoknak a gyermekeknek a száma, akiket így küldtek a halálba. Vigyázzanak tehát a gyermekek magukra, mert különben egy késszúrással így az alvilágba küldhetik őket.“ Feltűnő és megdöbbentő, hogy a keresztény misszionáriusok elleni vérvád-történetek szinte szóról-szóra megegyeznek a „Stürmer“-ben naponként közölt „esetek“-kel, s a képek is ugyanazt a témát ábrázolják. Persze ott *misszionárius*, — itt *zsidó* szerepel.

*Reik* számos példát hoz fel annak bebizonyítására, hogy a vérvád, az antiszemitizmusnak ez az extrém megnyilatkozása, — mennyire független a zsidóságtól. A gyűlöletnek ez évezredek, közös megnyilatkozási formája megett mindenütt ugyanazon lelki dinamizmusát tételezhetjük fel. Ezzel is újabb bizonyítékát kap-



juk annak a megállapításunknak, hogy az „antiszemitizmus“ valójában a zsidóságtól teljesen független, az adott szociális körülmények folytán a zsidóságra csupán kivetülő, de különben általános érvényű lelki dinamizmusokra vezethető vissza.

A vérváddal a tömeg szenvedélyének feszítő ereje áttöri a gátlásokat és szublimált formák helyett az atavisztikus elképzelések „titokzatosan-félelmes“ kíséretében robban ki. E kérdésben mindig párhuzamosan haladhat a tömeg ilyen infantilis (prehisztorikus) korszakba visszanyúló emlékeinek és a gyermek infantilis korszakának értelmezése, annak a haeckeli-darwini tételnek kiterjesztésével, hogy az egyed ontogenetikusan nemcsak a faj testi, de lelki fejlődését is végigcsinálja. *Reik* a vérvád megett ezt a „filogenetikus örökség“-et látja. *Freud*<sup>8)</sup> és az ő nyomán kiterjedt analitikus irodalom kimutatja, hogy a pregenitális kannibalisztikus libidóformák ellenhatása-képen a megöletésnek és a felfalatásnak milyen elképzelései bolygatják meg a gyermeki lelket. Rengeteg olyan mesét ismerünk, amelyeknek fantázia-tartalma ugyancsak erre vezethető vissza.

A rituális gyilkosság vádjának — a vérvádnak — tömegpszichológiai megértésére a prehisztorikus korba kell visszanyúlnunk. Mielőtt erre reátérnénk, válaszolnunk kell arra a feltételezett ellenvetésre, amely a kérdés tárgyalásának módszerére vonatkozik. Kérdés, hogy az antiszemitizmus megnyilatkozásának pszichológiai értelmezése egyet jelent-e magával az antiszemitizmus pszichológiájával? Ezt a kérdést az egyénre nézve úgy vethetjük fel, hogy a szimptómák felfedése, értelmezése a neurotikus karakter teljes megértését jelenti-e? Erre is csak azt válaszolhatjuk, hogy nincs más útunk az antiszemitizmus pszichológiai tartalmának megállapítására, mint a pszichoanalitikus kutatásnak az a módszere, hogy e jelenségek közös nevezőjét igyekszik megállapítani, így tehát azokat a tömegpszichológiai dinamizmusokat, amelyek — amint már eddig is megállapítottuk, — nem vonatkoznak szorosan a zsidóságra, hanem minden egymásban és egymás mellett élő tömegre. Az antiszemitizmus csak *egyik* megjelenési forma a sok közül, de nem az egyetlen. Ha a pszichoanalízis ezt a feladatát teljesítette, — az így nyert megállapításait a szociológus rendelkezésére bocsátja, aki azután a zsidó-kérdés teljes komplexusát vizsgálhatja meg. Szükségesnek tartjuk annak a már hangoztatott disztinkciónknak megismétlését, amellyel az *antiszemitizmust* elválasztottuk a „*zsidó-kérdés*“-től, — a pszichológiai kutatás rendszerét a sokkal tágabb, a pszichológia eredményeit már felölelő — szociológiai rendszertől. Hogy ez az elválasztás mennyire helyes és szükségszerű, élesen bizonyítja, hogy a „*zsidó-kérdés*“ akut antiszemitizmus nélkül is probléma lehet, mint ahogyan ezt most Szovjet-országhoz látjuk. Természetesen ez nem jelenti, hogy ne ismertük volna fel: az antiszemitizmus pszichológiai magja implicite, mint multbeli tényező ebben is benne van, de lelki hatóerejét elvesztette, — viszont a zsidó-kérdés maga megmaradt.



A rituális gyilkosság pszichológiai eredetének feltárására a vallás-kutatók és etnografusok bő adatokkal szolgálnak. Megállapításaik szerint az őshorda differenciálódása az apa ellen, majd az Isten-atya elleni lázadásban jutott kifejezésre. Eredetileg ezt az Isten-atyát, vagy annak helyettesét (fiát) ölték meg szimbolikusan és ennek helyébe lépett később az *áldozati állat* leölése. Az áldozás őseredete: az Apa, illetve az Isten-apa szimbolikus megölése.<sup>9)</sup> Később nemcsak az istent áldozzák szimbolikusan fel, de magának az istennek hoznak áldozatot. Az áldozás nemcsak szimbolikus isten-ölés, de ugyanakkor *bűnhődés, jóvátétel* is. Az áldozati lakomában, a feláldozott állat *megevésében szimbolikusan az istent eszik meg*, s ezzel az azonosításnak legteljesebb formáját éri el. Végtelen idők során így alakult át az ősi totem-lakoma a keresztény eucharishtiában („Vegyétek és egyétek ez az én testem és az én vérem“), másfelől a zsidóság peszach-i lakomájává, ahol a *macot*-nak ugyanaz a szimbolikus eredete van. A legősi áldozási forma, amelyet szinte valamennyi primitív vallásban megtalálunk: egy ifjú feláldozása. Ugyanerre a kultuszra bukkantak Mexiko és Peru felfedezésékor is.

*A rituális gyilkosság elképzelésében ennek az ősi ember- (ifjú-) áldozatnak emléke elevenedik meg.* A tudatalatti prehisztorikus eredetű lelki komplexusok teljes tartalmat kapnak a vérvádban, amelyben tehát az emberiség legősi csoport-affektusai jutnak kifejezésre. Maga a vád formája is ezt igazolja: Mindig egy ifjú megöletéséről van szó, akit képletesen felfalnak.

Azzal, hogy világossá lett előttünk a *vérvád* ősi tartalma, még mindig nem kaptunk választ arra, hogy miért fordítják épen a zsidók ellen? Amint láttuk, ez a beállítás helytelen volna. Az uralkodó vallás-csoportnak állandó vádja ez a kisebbségi vallási csoport ellen. A zsidóság, amikor saját országa volt, ép úgy vérvádat emelt a *Mamnon*-imádók ellen, akár a rómaiak később a keresztények, majd a hatalomra jutott kereszténység a zsidók és az eretnekek ellen. A prehisztorikus időből magunkkal hozott ősi affektusok ilyen kivetítése természetesen a *legkisebb ellenállás irányában történik*, s így a *szociális feltételek* is szerephez jutnak. Az affektus-anyag tehát a limine adva van, a kirohbanási formát azonban már a szociális feltételek adják meg. Ez problema-körünkre átvive annyit jelent, hogy az „antiszemitizmus“, mint affektus mindig adva van, de hogy ez „zsidókérdés“-sé legyen, — szociális feltételek szükségesek. Ez a magyarázat azonban még mindig nem elégíthet ki bennünket. Ismerjük a vérvád multját, tudjuk a tartalmát is, meg kell ismernünk a *szociális előfeltételek* és *kiváltó okok mellett* azokat a törvényeket is, amelyek a vérvádat pszichológiailag aktiválják.

Freud megállapítása szerint minden vallásos jellegű ellenségeskedésben a *saját isten elleni magatartás is bennefoglaltatik*. Minden vallás lényegéhez hozzátartozik a saját isten elleni lázadás és attól nem választható el. „A merev, hitbuzgó fanatikusok, bármely valláshoz tartoznak is, tudattalanul lázadók a



saját istenük ellen. Torquemada szakadatlanul azt a főeretneket üldözte, aki — ő maga volt“ (Reik). A más-vallásúak tömeges legyilkolása, az eretnekek üldözése a saját büntudat levezetésére, a saját isten kibékítésére történt. (A keresztes hadjáratok vítézeinek csatakiáltása: Dieu la veut!)

*A vérvádat a saját isten elleni lázadás kivetítésének, s egyben e lázadás miatti büntudat lereagálásának tekinthetjük.* Reik a következőképpen magyarázza ennek lelki dinamizmusát: „*A vérvád a saját isten elleni ellenségesség miatti tudattalan büntudat projekciója egy idegen törzsre. Létrejöttében az isten elleni gyűlölet elfojtott, de természeténél fogva elpusztíthatatlan rezdületét másra töljük át, mialatt a hozzátartozó tudat-képes, szerető érzések a bosszú számára mobilizálódnak, s ugyanakkor reaktívan megerősödve, mint az isten (vagy hívői) ellen elkövetett gonosztett miatti fájdalom jutnak kifejezésre. A saját gyűlölködésünk történelemelőtti projekciójának mintaképe, amellyel a primitív ember fantáziája a démonokat megteremtette, itt megismétlődött. Be kell látni, hogy a vérvád konstituálásának jelentősége a saját tudattalan büntudatunk tehermentesítésére való törekvésben nyilvánkozik meg.*“

A vérvádban tehát a prehisztorikus idők valamennyi pszichológiai elemét megtaláljuk:

*a lázadást* az őshorda feje, majd ennek projekciója: az isten ellen;

*a büntudatot*, amelyet e lázadás vált ki;

*a jóvátételt* (a büntudat levezetését) mások feláldozása árán;

*az azonosítást* az istennel, akinek védelmében, vagy akit megbosszulandó a vérvádat emelik.

\*

Ahhoz, hogy a vérvád, hogy úgy mondjuk: *jogi* formában jusson kifejezésre, természetesen külső, tehát szociális adottságok szükségesek. De az ősi vérvád, anélkül, hogy szociálisan adott formát öltene, ott van a tömegek lelkében, mint az antiszemitizmus legősibb pszichológiai magja: a zsidók voltak azok, akik véret-vétették a *Fiú*-nak, akik megölték Jézust, isten fiát, vagy — a vallások őskorának elnevezésében — a *Fiú*istent. A *fiú*-isten megölése, feláldozása, s ezzel az apa-isten kiengesztelése — amint láttuk — a vallások kialakulásának idejéből ered. Az antiszemitizmusban, — amint a vérvád és Jézus megöletésének vádja is igazolja — azok az ősi affektusok jutnak kifejezésre, amelyeket az emberiség legrégebbi korától magával cipel. Ezek az ősi affektusok voltak azok, amelyek a pszichoanalízis hipotézise szerint, — a vallásokat kialakították, a vallások középpontjába az *Apát* (az istent) helyezték, akiben az őscsoport narcizmusa szublimálódott. Hogy azután a külön csoportok kialakulásával, s e csoportok narcizmusának a külön istenre való kivetítésével miként jut kifejezésre az a „félelmetes-titokzatos“ — amely minden csoportgyűlölet magja, azt már előbb megtárgyaltuk.

\*

A rituális-gyilkosság, mint az ember-áldozás és felfalás „filogenetikusan szerzett“ ősi affektus-komplexusának tartalmához tartoznak azok a titokzatos elképzelések, amelyek a zsidóság étkezési rendszabályaival kapcsolatban alakultak ki. Reik valószínűnek tartja, hogy „a zsidók rituális étkezési tilalma az elfojtott totemizmushoz kapcsolódó elképzelések felszínrekerülésével váltak a gazdanépben félelmetes-titokzatosakká.“



IV.

A vérvád tudattalanban állandóan ott lévő érzelmi elemeit az antiszemitizmus általánosan ismert pszichológiai oka: a körülmetéléshez fűződő kasztrációs félelmek tartják évezredekken át meg nem szakadó aktivitásban.

Az ember-áldozatnak, az *ifjú* megöletésének és felfalásának szimbolikus formában a primitív népek a circumciziós és subinciziós szertartásokkal juttatják kifejezésre.<sup>10)</sup> Ezeket a szertartásokat, amelyek egyes primitív népeknél kegyetlenül véres formákban folynak le, félreismerhetetlenül kifejezésre juttatják a fikciót, hogy „a felavatandó ifjút megölik és megeszik“ — a zsidók a legkorábbi csecsemőkorba helyezték (a zsidó fiúgyermek circumciziója nyolcnapos korban történik); a büntudat önmagát leplező mechanizmusa ez, kísérlet arra, hogy a régi emberáldozással kapcsolatos érzelmek minél kevésbé jussanak kifejezésre. A körülmetélés a zsidóknál az istennel-való frigybe való felvételt jelenti. A primitív népeknél a circumcizió, (vagy az azzal egyértékű szertartások) a férfiak közösségébe való felvételt jelenti, amelynek nemcsak az a feltétele, hogy az operáció megtörténjék, de az is, hogy az ifjú ezeket a kínsorokat „férfiasan“ viselje el. A circumcizióhoz, — amely tehát az istennel kötött szerződésben való teljesjogú részvétel jelenti, illetve a primitíveknél a totem-közösségbe való felvételt — a *kiválasztottság* érzése kapcsolódik. A körülmetélés a zsidó rítus szerint Jehova parancsára történik, s ez a frigybe való felvétel jegye. „Körülmetéljétek pedig a ti férfiúi testeteknek bőrének elejét és az lészen az én közöttem és ti közöttetek való szövetségnek a jele.“ (Mózes I. k. 17 r. 11 v.) A frigy az Apa (Isten) és a fiainak (a népnek) kibékülését jelenti. A fiuk lemondanak arról, hogy fellázadjanak az apa ellen, illetve a lázadásért megkapták a büntetésüket: a szimbolikus feláldozást, illetve a szimbolikus kasztrálást: a körülmetélést. Természetes, hogy már az ó-korban a körülmetélés az idegen népek előtt *misztikus* jel volt. A zsidóra gyűlölettel vegyes félelemmel néztek, mint aki az idegen istennel (apával) való szövetségnek félelmes jelét hordja magán. *Ime, ez az antiszemitizmus pszichológiai kezdete, a félelmes-titokzatosnak első megjelenése a zsidóság körül!*

A „körülmetéletlen“ viszont nemcsak a régi zsidóknál jelentette a megvetés kifejezését, de valamennyi körülmetélt népnél. A körülmetélés értékelését mutatja az is, hogy egyes ókori népeknél az uralkodó osztály (az uralkodó család és a papok) kiváltsága volt. A Rook-szigeteken csak a harcosok kiválasztott csoportjához tartozók metéltethetik körül magukat. Még ma is az amerikai, afrikai és polinéziai benszült törzsek szinte kivétel nélkül circumcindáltak. *Andrée*<sup>11)</sup> szerint ma két-



száz millióra tehető azoknak a férfiaknak száma, akik a circumciziót, vagy annak aequivalensét végrehajtják.

Freud<sup>12)</sup> a circumcizióhoz fűződő kasztrációs-komplexusban az antiszemitizmus legmélyebb gyökerét látja, nemcsak mert annak „filogenetikus öröksége”<sup>13)</sup> hat, de azért, mert a gyermek érzelmi fejlődésére döntő hatást gyakorol. I. Sadger,<sup>13)</sup> Freud következő kijelentését közli: „A kasztrációs-komplexus az antiszemitizmus legmélyebb tudatalatti gyökere, mert már a gyermekszobában arról hall a gyermek, hogy a zsidó penis-ének egy darabját, — ahogy hiszi — levágták, s ez jogossá teszi az ő szemében, hogy a zsidót gyűlölje.”

Freud megállapítását a klinikus tapasztalat egész vonalon alátámasztja. A körülmételéssel kapcsolatosan igen sok hiedelem él a nép között. Az általános fel-fogás az, hogy a körülmételés valóban a *penis* megrövidítését jelenti, nem pedig a *fityma* levágását. Olyan elképzelések is vannak, amelyek a körülmételés szertartásához fűződnek. Egyik ilyen elképzelés:

„Amikor a fiúgyermek nyolc napos lesz, éjjel összegyűlnek a zsidó-vének, s ugyanazzal a titokzatos késsel, amellyel különben a keresztény gyermekek vérért szokták venni, egyikük lemetsz a gyermek penis-éből. Ezalatt a zsidó-vének titkos énekeket és varázs-írakat mondanak, amelyeket csak ők tudnak. A lemetszett penis-darabot fel-dobják a levegőbe, s aki ezt szájával elkapja, az megeszi. Ez az öreg zsidó lesz azután a gyermek „keresztapja”. (Szerző gyűjtése.)

Zsidók analizisénel — különösen, ha gyermekkorukat falun, vagy kisebb városban töltötték, — szinte állandóan visszatérő gyermek-kori *trauma* az a csufolódás, amely épen a körülmételtségre vonatkozik. Klinikai tapasztalat arra a megállapításra vezet, hogy ez az antiszemitizmus első olyan megnyilatkozása, amellyel a zsidó-gyermek szembentalálja magát. Amikor egy kimondott zsidó *kollektiv-fogyatékossági érzésről* és gyakran feltűnően neurotikus formában megnyilatkozó „zsidó komplexus”-ról beszélhetünk, akkor ennek gyökerét abban a kasztrációs traumában találjuk meg, amely épen a circumcizióhoz fűződik.

Magára a zsidóságra nézve tömegpszichológiai szempontból két irányban hatott a circumcizió:

1. Megerősítette a kiválasztottságában vetett hitét. A sok üldöztetést, amely a diaszporában érte *mazochisztikusan* értékeli, s azt tekintette istennel való frigyének bizonyítékául. A circumcizióhoz fűződő kasztrációs félelmét azzal kompenzálta, hogy azt a „megcsonkítottságot” isten külön kegyének tekintette, annak a titkos jegynek, amely más, általa megvetett (épen mert körülmétéletlen) népektől megkülönbözteti. Ennek párhuzamát abban a gyermekkori libidinosz fantáziában találjuk meg, amely az apa általi megveretés incesztiozus öröm-érzésében jelenik meg.

2. Idők során, az antiszemitizmus lelki hatása alatt megtörik ez a narcisztikus kiválasztottsági hit, s ezzel együtt a circumcizió értelmezése is. Helyét egy olyan



fogyatékosági érzés foglalja el, amely abban az arányban nő, amilyen arányban csökken az istenhez való tartozásának önértékelő jelentősége. Minél vallásosabb zsidó valaki, annál jobban tudja lelkileg az antiszemitizmust kompenzálni.

Az öntúlbecsülés és az önlebecsülés közötti folytonos ingadozás így egyfelől mazochisztikus kasztrációs-örömben, másfelől annak szadisztikusan kihangsúlyozott elutasítása kasztrációs-félelemben jut — *Reik* szerint — kifejezésre. A „passzív kasztrációs-örömhöz így a *kiválasztottsági* érzés kapcsolódik, a kasztrációs félelemhez szociális büntudaton alapuló *öngyűlölet*.”

Természetesen e circumcizióhoz tartozó kasztrációs-komplekszusnak ez a kettős formája (öröm-kiválasztottság és félelem-fogyatékosági érzés) úgy vetül ki a gazdanépre, hogy az is kétféle képen értékeli azt a félelmesen-titokzatos érzést, amelyet benne a zsidónak körülmetéltsége okoz.

Egyfelől — tudattalanul — a már körülmetélt zsidóban, akit titokzatos és félelmetes kapcsolatok fűznek az ősi istenhez, Jehová-hoz, azonosítás folytán az *apareprezentánst* látja, — *akitől fél*. A zsidó az a *fenyegető* ősi ellenség tehát, akin az Atya-Ur-Isten már végrehajtotta a kasztrációt, s akinek részéről az ő kasztrációja fenyeget.

Ezt a kasztrációtól való félelmét természetesen szimbolikusan átviszi a szellemi és gazdasági élet minden területére. Szimbolikus kasztráció például az a vád (a vádban mindig félelem rejtőzik), hogy a zsidó megrontja a népi-, nemzeti szellemet: a modern antiszemitizmus zsidó írókban, művészekben a „népi” szellem fenyegető kasztrációját látja. De kasztrációs-félelem a gazdanép kapitalistái részéről, amikor pl. a zsidóságot a szociálistákkal, bolsevizmussal azonosítja (a zsidó „kasztrálja” a vagyonát). De *ugyanakkor* ép annyira kasztrációs-félelmi kivétel a kispolgár, paraszt, munkás vádja, hogy a zsidó: uzsorás, a zsidó: kapitalista kizsákmányoló. (Kasztrálja munkaerejét.) Szinte tömegpszichózisig fokozódik a kasztrációs-félelem legteljesebb kivételése: az a vád, hogy az emberiség legnagyobb kasztrálását, a világháborút a zsidók csinálták.

Másfelől a zsidó, a már kasztrált, *penis*-ében megkurtított, szekszuálisan alacsonyabb-rendű, tehát megvetendő figura.

Az antiszemitizmus a zsidóban az előbbi megállapításainkra visszavezethetően: szekszuálisan alacsonyrendűt, piszkosat, kéjencet lát. Az a vád, hogy a zsidó *buja*, szekszualitásban *mértéktelen* és *kicsapongó*, talán azzal lenne magyarázható, hogy ezek a tudattalan kasztrációs elképzelések összeütközésbe kerülnek a realitással: a zsidóság szaporaságáról és családi életéről elterjedt felfogással. Ezt az ellentétet az antiszemitizmus tudattalanul úgy oldja fel, hogy a „kasztrált” nemi életét misztikusan felfokozottnak tekinti, — a saját kasztrációs félelmét azzal a beállítással kompenzálja, hogy a zsidó kéjenc.



Ez a magyarázat természetesen alaposan vitatható. Sokkal kézenfekvőbb az a felfogás, amely abból indul ki, hogy a circumcizió a szimbolikus apa-megöléssel, illetve a szimbolikus kasztrálással egyben *kibékülést*, *felszabadulást*, helyesebben *felszabadítást* jelent. A primitívek pubertás-ritusai a valóságban is a teljesjogú nemiéletre való felszabadítást jelentik; azt a szimbolikus bűnhődést, amelynek az ifjú eleget téve, most már egész szabadon gyakorolhatja az apa, a felnőtt férfi jogait. A keresztény a zsidóban nemcsak a kasztráltat látja, de ugyanakkor azt, aki már megbűnhődött ugyanazért a bűnért, amely miatt ő maga a kasztrálástól fél. A zsidó a körülmételéssel *felszabadult*, s így szabadon, — mert kasztrációs-félelem és így korlátozás nélkül — élheti ki szexuális ösztönét.

Ezzel kapcsolatosan megállapíthatjuk, hogy az *antiszemitizmus pszichológiai objektuma mindig a zsidó-férfiak közössége*. Ez az oka annak is, hogy a zsidó-nő asszimilációja (pld. vegyes házasság útján) sokkal könnyebb és zavartalanabb, mint a zsidó férfié.

(De egy más, a „fiziológia“ magyarázatáról is tudunk a férfi szexszualitásával kapcsolatban. A *praeputium* levágása folytán a *penis glans*-a szabadon marad és így elveszti érzékenységét. Ennek következtében a coitus hosszabb ideig tart, s így a nő számára nagyobb kéjt nyújt. Ne feledjük el azt sem, hogy a zsidó keleti fajta, s így nemileg — a közfelfogás szerint — érettebb, mint a nyugati gazda-nép).“

Az antiszemitizmus legmélyebb gyökere: a kasztrációs félelem szexszualis jellege nyilvánvaló, s ez még teljesebben jut kifejezésre a vérvád fantáziákban, ahol szinte kivétel nélkül, a kasztrálás, a nemi szervek levágása áll a fantáziák központjában.

Ezt a szexszualis jelleget a propagandának az a formája bizonyítja, amelyben most minden gátlás, takargatás nélkül nyilatkozik meg annak igazi tartalma. Streicher „Stürmer“-ére hivatkozunk, amelynek propaganda rendszere egyenesen a tömegeknek a mai társadalom szexszualis elnyomtatása folytán kialakult *szadomazochisztikus fantáziáit* akarja kielégíteni. Ennek alapja természetesen adva van abban a kasztrációs beállítottságban, amely a zsidó körülmételéséhez kapcsolódik. A „Stürmer“ propaganda-kirakatai tele vannak olyan pornográf-rajzokkal és leírásokkal, amelyek beteg szexszualitású emberek perverz fantáziáinak felelnek meg. Egyik ilyen kép, — amint ezt Ernst Parell<sup>17</sup> közli, — egy ifjút ábrázol, akinek *penis*-ét egy zsidó levágja. A másik kép: amint nyakát vágja át. Tudjuk, hogy álmokban a kasztrációt az átvágott nyak szimbolizálhatja. Néhány tipikus Streicher-i fantázia:

„Helmuth Daube húsz éves ifjú, az érettségi letételének napján d. u. 2 órakor távozott hazulról és öt órakor a szülei halva találtak reá a házuk előtt az utcán. A *nyak egész a gerincoszlopig át volt vágva, a genitalét eltávolították*. A test vértelen volt. Az alsótesten több késszúrást találtak.



„A fiatal házaspár Paderborn község közelében sétált és az út közepén egy darab húst talált. Amikor közelebről megsejlelték, megdöbbenve állapították meg, hogy az egy női testről nagy jártassággal eltávolított nemi-rész volt.”

„A zsidó a nőt fontnyi darabokra vagdalta szét és apjával együtt a husdarabokat az egész környéken szétszórta, a levágott melleket a szénapadláson találták meg”

A mi feladatunk természetesen nem az, hogy a fenti példák révén saját kasztrációs beállítottságunk alapján *érzelmi, pro, vagy kontra*, állásfoglalásra jussunk. Mi az antiszemitizmus pszichológiai alapját kutatjuk, s így a fenti példák, s az a forma, amelyben a Streicher által vezetett antiszemita propaganda leplezetlen pszichológia tartalmában megmutatkozik, itt kizárólag annak a tételünknek igazolására szolgál, hogy

*az antiszemitizmus a lélek legmélyén gyökerező érzelmi megnyilatkozás, amelynek tartalma szekszuális és pedig szado-mazochisztikus formában a kasztrációs komplexushoz kapcsolódik.*

Természetesen ez még nem meríti ki az antiszemitizmus szekszuális vonatkozásait. Az 1935 szeptember 15-én Nürnbergben hozott német törvény nemcsak a házasságot tiltja meg, de börtönnel bünteti a következményekkel nem járó nemi érintkezést is árja és zsidó között. Faj-teoretikusok felfogása szerint a gyermek nemcsak a nemző férfi tulajdonságait örökölheti, de a férfiét is, akivel a nő érintkezett. Ez a magyarázat természetesen csak annak az affektusnak takarójául szolgál, amely az antiszemitizmus szekszuális tartalmához fűződik.

Hogy itt megint a kasztrációs-vonatkozások jutnak szerephez, az a közfelfogás bizonyítja, amely különbséget tesz árja-nő — zsidó-férfi, vagy árja-férfi — zsidó-nő viszonya között.

Bár a törvény így nem disztíngvál, az antiszemita-közfelfogás súlyosabban ítéli meg a zsidó-férfi — árja-nő viszonyát, miután a *férfi* az, akihez circumciziója folytán, a kasztrációs-affektusok fűződnek. Analízisek során — ahol az analizált vegyes házasságban él, vagy ez a kérdés más reális formában lesz aktuálissá — ez a probléma gyakran egész éles megvilágítást kap. Ime egy sokatmondó analitikus példa:

I. P. régi keresztény családból származik. Kislány korában hallott arról, hogy a zsidó férfiaknak „le vágják a penis“-ét. Ettől kezdve állandóan arra gondolt, hogy zsidóhoz megy feleségül. Fantáziáiban gyakran gondolt arra, hogy ő veszi át a férfi szerepét. Valóban zsidóhoz ment feleségül, s amint elmondja, még esküvője előtt is meg volt arról győződve, hogy vőlegénye penis-e „nincs rendben“. Analitikus kezelésbe frigiditása miatt került.

A kasztrációs komplexus természetesen nemcsak a zsidósággal szemben vált ki gyűlöletet, de mindenütt, ahol körülmetéltek élnek nem-körülmetéltek között.

Sadger a vérvád örökéletűségét is a circumcizióval hozza kapcsolatba. Ha a zsidó apa a saját gyermekét is kasztrálja, mért ne venné vérének az idegen, a keresztény gyermeknek?



Az emberi lélek legmélyebb ismerője: *Shakespeare Shylock* figurájában ezt a kasztráló-zsidót örökítette meg, úgy, ahogy akkor — (és talán még most) a nép lelkében él. Hogy az az egy font hús, melyet a nemes ifjú testéből bárhol kivághat, — a *penis*-t jelenti, a shakespearei szövegből is megállapítható. (A „*Velencei kalmár*“ mesteri analitikus értelmezését ugyancsak a kitűnő Theodor Reik adja.)

Az antiszemitizmusnak a kasztrációs komplexusra való visszavezetése egyben magyarázatot ad a *filoszemitizmus* analitikus értelmezésében is.

„Az, hogy valaki *anti*-, vagy *filoszemita*, — írja Sadger —, egyáltalán nem függ a szabadon kialakult meggyőződésektől, hanem attól, hogy milyen a kasztrációs beállítottsága. Miután a legtöbb ember állandó, — bár tudattalan kasztrációs félelemben él — ösztönös antiszemita. Ezzel szemben az önkasztrációra való hajlamosság — ha ez szimbolikusan nyilatkozik is meg — zsidóbaráttá tesz, mert könnyen azonosítják magukat azzal, akik a legfiatalabb csecsemőkorukban átestek a kasztráción, — vagy legalább is részvétet éreznek azzal szemben, akik ugyanazt szenvedték át, amin magunk is át akarunk esni“.

A filoszemita — a pszichoanalízis ilyen beállításában — az, aki büntudatból önmagát szeretné kasztrálni, s ezt aképen valósítja meg, hogy azonosítja magát a par excellence kasztrációs néppel: a zsidósággal.

Ennek lelki dinamizmusát a következő klinikai példán át érthetjük meg:

L. G. 26 éves orvos. Már gyermekkorában nagy szimpátiát érzett társadalmilag alacsonyabban állók és testileg fogyatékosak iránt. Ő maga régi nemesi családból származik. Egyetemi tanulmányainak egy részét Németországban végezte, ahol felfigyelt az antiszemita áramlatokra, s élesen állást foglalt azokkal szemben. Hazatérve Budapesten előszeretettel kereste fel a zsidó társaságokat, amelyekben jobban érezte magát, mint a „kemény galléros“, „kemény kalapos“ keresztény urak között. Egy alkalommal praeputiuma alatt, egy váladék-pangás okozta, ártalmatlan gyulladást fedezett fel és ekkor elhatározta, hogy circumcindáltatja magát. Más alkalommal egyik fogában olyan erős neuralgikus fájdalmakat érzett, hogy orvosát úgyszólván kényszerítette a fog kihúzására, amelynek gyökerén azután semmiféle kóros elváltozást nem találtak. A „zsidó“, a beteg tudattalan fantáziájában a hatalmast (apa), az elnyomott, megrövidített, kasztrált egyént jelenti és ezekkel azonosítja magát, amikor családjával szembe fordul.

A kézenfekvő felfogás az: a *nevelés* dönti el, hogy valakiből antiszemita lesz-e, vagy zsidóbarát. Ez bizonyos mértékben, a felületen igaz is. Viszont számtalan példa bizonyítja, hogy a nevelés irányával gyakran teljesen ellentétes megnyilatkozásokkal találkozunk s így a pszichológiai gondolkodás törvényszerűségében figyelembe kell vennünk, mint nagyon fontos útmutatást, a Sadger által igen precízen megszövegezett pszichoanalitikai hipotézist. Az a Mikszáth Kálmánnak tulajdonított mondás, hogy „*antiszemitának lenni annyit jelent, mint kelletlenül jobban gyűlölni a zsidót*“ — teljes összhangban van azzal a fenti megállapítással, hogy a tudattalan kasztrációs félelem a legtöbb emberben lappangó és tudatalatti gyűlöletet vált ki a zsidókkal szemben. Az antiszemitizmus a zsidókra is vonatkozik, abban az értelemben, hogy a zsidó is lehet antiszemita, — ha saját kasztrációs komplexu-



sát elintézni nem tudta. A zsidó öngyűlölet és az antiszemitizmus közös forrásból táplálkoznak.

\*

A „*Hackenkreuz*“, a horogkereszt az antiszemita mozgalmak általánossá vált emblémája. Talán eredete is némi útmutatással szolgálhat, hiszen nem kétséges, hogy a horogkereszt-nek *szimbolikus* jelentősége volt, s mögötte érzelmi komponensek húzódnak meg. Az eddigi kutatások szerint nyilvánvaló, hogy a horogkereszt a *coitus* ősi szimbóluma. Maga a horogkereszt a keleti népeknél — a *szemitéknél* is — elterjedt jelrajz volt. Herta *Heinrich* a Tiberiás-tava melletti *Edd Dikke* zsinagóga romjainál olyan horogkereszt-rajzot talált, amelynek két felső vége vastagabb volt, s így felismerhetővé tette, hogy ez a *fej* ábrázolja:



Az így talált horogkereszt — könnyen felismerhetően — két egymásba fonódó alakot szimbolizál. *Lichtenberg*<sup>15</sup> által felfedezett horogkeresztek valóságos fejben végződtek. Az indógermán őskorból a következő feliratú horogkeresztet találták:

„Üdv neked Föld, embernek Anyja, Istennel való ölelésből nőjj meg és hozz gyümölcsöt az emberek hasznára.“

Az ó-indus nyelv szerint a *svasztika* (a horogkereszt elnevezése) egyben *kakast* és *kéjencet* is jelent. *Wilhelm Reich*,<sup>16</sup> akinek könyvéből ezeket az adatokat idézzük, megállapítja, hogy különböző korú, nemű és szociális helyzetben levő egyénekekkel végzett próbák azt igazolják, hogy nagyon kevesen voltak, akik a horogkeresztnek ezt a rejtett (tehát) szexuális tartalmát fel nem ismerték.

„Feltételezhető tehát — írja *Reich*, — hogy ez a szimbólum, amely két egymásba fonódó alakot ábrázol, a lélek mély, tudattalan rétegeire erős ingert gyakorol, amelynek annál nagyobbak kell lennie, minél kevésbé kielégített, tudatosan, vagy tudattalanul szexuálisan mohó az illető. Ha most ez a szimbólum egyben mint a becsületesség és a hűség jelképeként is szerepel, úgy már az *erkölcsi én* ellenállási törekvéseivel is számol és így könnyen magáévá teheti.“ *Reich*-nak az a felfogása, hogy a „*zsidóság elleni harc — a szexualitás elleni harc*“. Reámutat arra, hogy úgy a négerrek, mint a zsidók elleni beállításban megtaláljuk a fajelmélet irracionális tartalmát, amely a szexszualitásnak affektív-elutasításában mutatkozik meg. Ahoz, hogy pszichológiailag értékelni tudjuk az antiszemita propagandát, — *Reich* szerint:



„Ismernünk kell a kasztrációról, mint a szekszuális bűnök és sóvárgások miatti büntetésről való elképzelések jelentőségét, általában meg kell értenünk a rituális-gyilkossági fantáziát, de az egész antiszemitizmus szekszuálpatológiai hátterét, s akkor meg tudjuk ítélni, miképpen hatnak a tömeg-olvasó tudattalan érzelmi világára. Ide nyúlnak az antiszemitizmus pszichológiai gyökerei.“

\*

Ezek után inkább csak a kuriózum jellegével bír, ahogyan a német F. M. *Fellner* az antiszemitizmust „pszichoanalitikai“ alapon megmagyarázni igyekszik, anélkül azonban, hogy feltétlenül érdekes tanulmányának komolyabb köze lenne a tudományos mélypszichológiai kutatáshoz. *Feller* arra a megállapításra jut, hogy az antiszemiták valójában azért gyűlölik a zsidóságot, mert *Krisztust és a kereszténységet adta. Az antiszemiták sohse tudják megbocsátani a zsidóságnak, hogy Krisztus zsidó volt!* Ezt a megállapítást, érdekesen igazolja a Harmadik Birodalom két parallel-futó affektus-hulláma: a zsidó és a kereszténység gyűlölete. Ellene mond azonban ennek a megállapításnak az, hogy a nemkeresztény csoportok, így a mohamedánok között sem ismeretlen a faji értelmezésében így önmagának ellentmondó „antiszemitizmus“. De kövessük *Feller* gondolatmenetét.

Szerinte a zsidóságnak magas *civilizációja*, de alacsony *kulturája* van. E két fogalmat ösztönéletünk dinamizmusa határozza meg. A civilizáció ösztönelfojtást jelent, — tehát azt a képességet, hogy ösztöneinket alávetjük a közösség követelményeinek, azok kiéléséről, egy magasabb hatalomnak engedve, — lemondunk. A kultúra viszont az ösztönöknek más, megengedett formában való kiélési formáját jelenti, tehát a szublimálási képesség magas fokának megnyilatkozását. Az a magasabb hatalom, amely a zsidóságot ösztöneinek elfojtására, s így a civilizáció útjára vitte: a *vallása*. Ennek középpontjában a legfőbb Apa áll, aki az ösztönök elfojtását megparancsolta: a zsidó-isten. „A zsidók alávetették magukat istenük diktátumának, aki a maga kegyetlen, kíméletlen szigorúságában a zsidó civilizáció, a zsidó ösztönelfojtás szimbólumává lett, — s így vált a zsidóság Jehova elpusztíthatatlan, kiválasztott népévé, ha Jehovát a civilizáció szimbolumaként fogadjuk el.“

A zsidóság ösztöneinek elfojtását szinte a tökéletességig vitte, nem volt nép, amelynek életét annyi tilalom kötötte volna meg, mint a zsidóét.

A tilalmak, az ösztönelfojtás népével szemben a hellén-római világfelfogás: „*lebensbejahend*“. Ezt úgy valósították meg, hogy az ösztönelfojtást a rabszolgákra hárították: az uralkodó osztály nem volt civilizált, de élvezte annak előnyeit. Az ösztönelfojtások rendszere a zsidó népet *kollektív* egységgé kovácsolta össze. A hellén-római kultúra ezzel szemben az ösztönök szabad kiélését, — vagy a szublimálást és így az *individualizmust* képviselte.

A kereszténység az úr-rabszolga rendszer kiegyenlítését jelenti, az ösztönelfojtás kényszerűségének kiterjesztését az egész népre. „A kereszténység — írja *Feller* — megfosztotta az árja népeket a civilizációt-hordó rabszolgáktól, s így kény-



telenek voltak ösztöneik, s azok elfojtásának uralma alá hajtani magukat.“ A renaissance az életet-igénlő hellén-római szellem lázadása volt az ösztönelfojtó zsidó-kereszténység ellen. *Luther* megint a zsidó-kereszténység uralmát állította vissza. Így terhelte meg a zsidóság a kereszténységgel az árja-világot, amely állandóan tiltakozik és harcol ösztöneinek elfojtása ellen. Az uralkodó osztály könnyebben szerzi meg az ösztönök kielésének szabadságát, s ha erre módja van: kevésbé antiszemita. Azok az árja rétegek, amelyeket szociális helyzetük ösztöneik teljesebb elfojtására kényszerítenek, még élesebben antiszemiták. „Az árja egyén ugyanebben a harcban áll a civilizáció és ennek ösztön-elfojtó parancsa ellen... *Tudatosan* a civilizációt akarja, *tudattalanja* azonban az ösztön-elfojtások ellen küzd... Szüksége van és akarja is a civilizációt, de ugyanakkor fél tőle és gyűlöli, — mert ösztöneinek elfojtásával, öröm-vesztéssel fenyegeti.“ Ugyanakkor nap-nap után ott áll előtte a zsidó, mint a „civilizáció, az ösztönök elfojtásának győzelmes mintaképe.“ A zsidó valóban *mintakép*, de ugyanakkor *fenyegető példa* is. Az *antiszemitizmus* magja az árják ambivalens beállítottsága a saját civilizációjukkal szemben. Ennek mechanizmusával áttolják az ösztönelfojtás elleni érzéseiket a zsidóságra, — amely „szimbóluma ennek a szeretve-gyűlölt és gyűlölve-szeretett civilizációnak“.

Az árják ambivalens magatartását a civilizációval és így a zsidósággal szemben az apa-komplexus túl determinálja. Az árja-faj, éppen mert ösztöneit kevésbé nyomta el, inkább megmaradt az infantilis fokon. *Az apa-fiú viszony a civilizáció kezdetét jelzi.* A zsidóság ebben az infantilizmusában támadja meg az árjakat, — a tudatalatti apa-komplexus az, amelyet a zsidó megbolygat. „Az apa úgy hat a gyermekre, mint a zsidó az árjára.“ — írja *Feller*. Alapjában egy szóval jelezhetjük ezt a hatást: *titokzatos és félelmetes*: „unheimlich“. *Feller* szerint ugyanez az „unheimlich“ érzésünk van — az elmebajosokkal szemben is. Hogy az antiszemitizmusban milyen jelentősége van az apa-komplexusnak, azt *Feller* még azzal akarja igazolni, hogy a zsidó-nő egyáltalán nem „unheimlich“: viszont „a zsidó az árja nőre, mint apa hat“, s így az Ödipusz-komplexus jut ebben különös szerephez.

Alapjában az *antiszemitizmus mértéke az egyén részére, hogy mennyire intézte el ösztöneit, mennyire szabadította fel magát az apa-komplexus alól*, amelyben ösztönei elfojtásának instanciája jut kifejezésre.

Az asszimiláció során a zsidóság — *Feller* megállapítása szerint — a maga ösztönéletét az árja ösztönéletével azonosította, s ennek mértékében „egyre jobban maga is antiszemitává válik.“

A zsidóság másik megjelenési formája: a szigorú vallásosság. *Feller* különbséget tesz a *vallás* és a *művészet* útján történő szublimálás között. A művészetben megmarad az ösztön kvalitása, s úgy reagálja le, hogy *én-jét* nem adja fel. A vallás útján történő szublimálásban éppen a tartalom, a *kvalitás* szűnik meg. Az első: *önmagunk megtalálása*, — a második: (a zsidó vallás) az *egyénség feladása*. A vallás azonban a „*törvény*“-nyel egyenlő, — amely ösztöneink felett ítélkezik. Lassanként



kiesik a vallás, s csak a törvény marad meg. Innen a zsidóság ceremóniális beállítottsága, az ösztönöknek „tartalom nélküli szokásokba” való szublimálása, — ami az antiszemitizmusnak olyan jelleget ad, amelynek tükrében a zsidó, nemcsak titokzatosan-félelmetes, de ugyanakkor — *nevetséges* is.

Ugyancsak az ösztönelfojtás dinamizmusára vezethető vissza az árják „dühé” a zsidóság ellen. A „düh” *Feller* értelmezése szerint az elfojtani nem sikerült agresszív ösztönök kitörő megnyilatkozása. A zsidók sokkal jobban tudnak indulataik felett uralkodni, mint az árják, hiszen civilizációjuk megtanította őket, hogy ösztöneiket elfojtsák. Ennek a képességnek hiánya az árjában „fogyatékoság-érzést” idéz elő, s ezt vetítik ki az antiszemitizmusban a zsidókra.

*Feller* magyarázatai természetesen nagyon sok belső ellentmondást tartalmaznak, s igen felületesen alkalmazzák a pszichoanalízis alapfogalmait. De abban a nagyon szegényes irodalomban, amely e kérdés körül eddig megjelent, mégis érdekes eszmefuttatás. Tegyük hozzá: 1931-ben jelent meg, s írója maga is szükségét érzi annak, hogy kihangsúlyozza árja származását.



V.

Vonjuk le a konzekvenciákat az eddig elmondottakból:

A mélypszichológiai kutatás az antiszemitizmust a klinikus módján vizsgálja, s tértől, időtől, — tehát minden aktualitástól függetlenül igyekszik e tömegpszichológiai jelenségnek, — melynek megnyilatkozási formái igen sok azonosságot mutatnak patogén, sőt pszichiátriai esetekkel — *etiológiáját* megállapítani. Lássuk, hogy e kutatás miképpen ment vissza az emberiség őskorára, a csoportok kialakulásának, a vallások keletkezésének idejére, hogy ott megtalálja a gyűlölködésnek azokat az ősi elemeit, amelyek magját eredendően, „filogenetikus örökség-képen“ magával hordja az ember. Klinikus-adatait összevetette azokkal a társadalmi kialakulásra vonatkozó teóriákkal, amelyeket az analitikus kutatáshoz kapcsolódó etnográfia egyre teljesebben igazol, s megállapította, hogy az antiszemitizmusban ősi indulatok robbannak ki, s ezek erősebbek minden törekvésnél, amely a népek, csoportok közötti vallási, nemzeti, faji gyűlölködés kitörését meg akarja akadályozni. Ugyanakkor felfedte ezeknek az ősi indulatoknak statikus alapját, s megmutatta dinamikus ható-erejét is. Beigazolta, hogy az antiszemitizmus pszichológiai tartalma régebbi, mint a zsidóság. Ez persze azt jelenti, hogy a zsidóság ártatlan lenne. De ugyanakkor azt is jelentette: a nem-zsidók is ártatlanok. Mind a két embercsoport, — mint minden embercsoport — örök és sohasem csökkenő intenzitással gyűlöli egymást. A harc formáját egyedül a szociális helyzet állapítja meg. Ez dönti el: ki van felül, ki kerül alul, ki üldöz és ki az üldözött. De a gyűlölet egyforma és közös. Mélységes pesszimizmussal megállapíthatjuk: *a csoportot nem a tagjai közötti szeretet tartja össze, — de ahogy együtt-gyűlölnék egy másik csoportot.*

De ez csak a pszichológus pesszimizmusa. A szociológus azonban sejti azokat a termelési törvényeket, amelyek mégis rendszert és e rendszeren át végül talán nyugalmat teremtenek az emberiség életében. Felismerte, hogy egy gigászi méretű harc folyik, amelynek minden más harc mellékszintere csupán. Ez az osztályokra bomlott emberiség harca. Ennek a harcnak kell előbb befejeződnie, ha ez ugyan lehetséges, hogy minden más harc, — az antiszemitizmus is — megszűnhessen. Amíg ez a nagy harc folyik, minden gyűlöletet, minden agressziót mozgósít és fegyverben tart. Az a gyűlöletet is, amelynek egyik, *de csak egyik* megnyilatkozási formáját jelenti az antiszemitizmus.

De a pszichológusnak az analitikai megállapításokon túl más feladata is van. A mélypszichológiai kutatás eredményeinek, vagy legalább is: tudományosan értékelhető hipotéziseinek ismeretében meg kell vizsgálania, miképpen érvényesülnek a már struktúrájukban felfedett pszichológiai elemek a csoportok életében.



Itt azonban speciális esettel állunk szemben. Nem egymás mellett, de egymással szinte szimbiozisban élő csoportok életéről van szó. A zsidó szétszórtságában mindenütt, mint *kisebbség* él a többségi csoport — a *gazda-nép* — testében. Különleges csoport problémáról van tehát szó, amelynek megértése nemcsak a zsidó-kérdést, illetve az antiszemitizmust világíthatja meg, de adatokkal szolgálhat a népi kisebbségek életének pszichológiájához is. Míg az antiszemitizmus mélypszichológiai megismeréséhez főképen Theodor Reik munkássága nyújt bő forrást, addig az antiszemitizmusnak, mint kisebbségi csoport-jelenségnek törvényszerűségeit F. Bernstein<sup>17)</sup> igyekezett megállapítani és igazolni.

Első kérdésünk: hogy jut el az egyén a csoporthoz? Ha ezt a pszichológia síkján akarjuk megválaszolni, úgy mindenekelőtt arra a megállapításra jutunk, hogy az egymással közösséget vállalók alkotnak egy csoportot. Ennek az azonosításnak mindig kettős területe van: befelé, a csoporton át *narcizmusát* szabadon építheti ki, s egy közös formába — isten, nemzet, faj — projiciálhatja, — kifelé agressziójának kollektív, tehát szabadabb és védettebb formájában adhat kifejezést.

A csoport ebben az értelemben az individuum kiterjesztése. Az ember, — bárhogyan is hajtának aszociális ösztönei — szociális-lény, amennyiben beleszületik a társadalomba, illetve annak egyik csoportjába. A társadalom egysége: az *osztály*, s bármilyen csoport-alakulások történnek is, ez marad a döntő tényező.

Az emberi együttélés törvényszerűsége tette szükségessé, hogy a szeretetet megkívánó, de ugyanakkor gyűlöletet produkáló kollektívumok jöjjenek létre: befelé szeretve, kifelé gyűlölve, befelé szociális, kifelé antiszociális ösztöneiket fordítva. „A csoport az emberi kollektivitáson belül az a funkcionális egység, amely az együttélés örömét azzal biztosítja, hogy módot keres és talál az egyénben felgyült agressziók levezetésére, s a fogyatékos érzések kompenzálására“ (Bernstein). Ez a továbbiakban az antiszemitizmus *szociális* értékelésére is reávezethet.

A fontosabb csoportokban az emberi együvé tartozás ideológiai egységet kap. Ebből a *sorsszerű* együvé-tartozás magasabbrendű érzését meríti az ember s ezen át az individuum nemcsak *része*, de *reprezentálója* is lesz annak a közösségnek, amelyhez tartozik.

A kollektívumokat a természettel való harc hívta életre. Ez a *harc* megmaradt továbbra is minden kollektivitás belső eleme, akkor is, amikor a „természet“ már nemcsak a fizikai erőket, — de a lassanként egymástól elkülönülő idegen csoportokat is jelentette. Még a legharmonikusabb csoportalakulás karakterében is van valami harcias, hiszen a csoport a kívülállókból épen azokat az értékeket, fontos tulajdonságokat vonja meg, amelyekkel a maga csoportjának és ezzel saját magának értékét megadja. Minden csoport szövetkezés befelé és egyben fenyegetés a külvilággal, más csoporttal szemben. A csoport így befelé a szolidaritás, — kifelé, a kívülállókkal szemben azonban az agresszió lehetőségének kerete.

Miután a csoportot a közös narcizmus tartja össze, — saját csoportunk tagjaiban az értékesnek ítélt tulajdonságok hordozóját látjuk, — az idegen csoport tagjai-



ban a csoport kollektív kisebb-értékűségének reprezentánsát. Ezért az idegen mindig a saját csoportjának képviselője: az egyén felelős azért a kollektivitásért, amelyhez tartozik.

A csoporton belüli összetartó anyag: a narcizmus közössége nem engedi meg, hogy a saját hibáinkat elismerjük, — ezeket tehát kivetítjük az idegen csoportra. Valójában tehát az idegen csoport elleni agresszióknak azoknak a rossznak ítélt tulajdonságoknak szól, amelyeket saját magunkban hordunk, de narcizmusunk nem engedi meg, hogy ezek elítélését végre is hajtsuk. Kivetítjük tehát másokra, hogy így aztán elítélhessük, s ezzel magunkat mentesítsük alóluk. *Stekel* szerint: „minden ember szereti másra fogni azokat a rossz tulajdonságokat, amelyek miatt tudattalanul szégyent, bűnösséget érez“. Azáltal, hogy a bennünk levő, de felszínre nem hozott bűntudatot a lélek védekező mechanizmusával másra (csoportra) vetítettük ki, s ott elítéltük, — narcizmusunkat védjük, amely sértetlenül került ki ebből az akcióból.

A csoport-értékelés narcisztikus útja ezek után a következő:

*értékes vagyok*: mert a csoport, melyhez tartozom, nagy, erős, tartalmas,

*a csoport értékes*: mert akik hozzá tartoznak nagyok, erősek, hatalmasak, — akárcsak én, aki szintén hozzá tartozom,

*aki nem tartozik a csoporthoz*, az értéktelen; (hozzám viszonyítva), mert a csoportja is értéktelen.

Ezt a megállapítást közvetlenül átvihetjük az antiszemitizmus problémájára.

Az antiszemitizmus nagy gazdasági és szociális megrázkódtatások kísérőjeül lép fel, mindig akkor, amikor az uralkodó osztályt, illetve az annak ideológiájában tömörült kollektivitást valahol vereség érte. Minél mértéktelenebb volt a csoport narcizmusa, annál kevésbé tudja elviselni ezt a vereséget, ezt a kudarcot. Hogy mégis elviselhesse: kivetíti magából azokat a bűnöket, amelyek narcizmusának megtépázására vezettek. Egyszerűen: bűnbakot keres. Az a narcizmus, amely a német népet a faj imperialista ideál-formájában egyesítette, a világháborúban vereséget szenvedett. Hogy ezt elbirhassa, hogy narcizmusa csorbát ne szenvedjen, meg kellett keresni azt a csoportot, amelyre saját bűntudatát kivetítheti. Így lett felelőssé a német zsidóság — a háború elvesztéséért, s folytatásképpen azért a gazdasági válságért, amely Németországot megrendítette. A bűntudatnak ez az áttolása, — amint látjuk — egy olyan pszichológiai rendszernek jegyében történik, amely, ha formában most *extrém variáns is*, tartalmában azonos annyi más hasonló megnyilatkozással.

A faj-elméletben kifejezésre jutó csoport-narcizmus pszichológiai motorja: „értékes vagyok, mert a fajhoz tartozom, — a faj értékes, mert hozzá tartozom.“ Minden csoport-narcizmus örök *circulus vitiosus* ez.

Valójában a csoport-narcizmusnak ugyanez a mechanizmusa nyilatkozik meg a zsidóság kiválasztottságának gondolatában, vagy missziós-rendeltetésének hitében.

Természetesen minden csoportnak megvan a maga sajátossága. Minden csoport belső értéke annál nagyobb, minél több megváltozhatatlan sajátosságot ad tag-



jainak. (Igy lett a fajhoz való tartozás narcisztikus projekciója az állandó érték-egység mértéke.) Az, ami a saját csoportunk sajátossága: érték, erény, — az idegen csoport sajátossága az, amit saját narcizmusunk nem vállal; tehát nemcsak szimbóluma, de bizonyítéka is az idegen csoport kisebb-értékűségének, a reáprojiciált gyűlölet jogosságának.

Az egyén persze több csoport-kategóriához is tartozhat, s a sorrendi értéket mindig az állapítja meg, hogy melyik csoport ideológiája (narcizmusának projekciója), tölti ki legteljesebben.

A csoportok egymáshoz való viszonyát az határozza meg, hogy megvan-e bennük az ideológikus (narcisztikus) tárgyközösség. Ha két csoportnak nincs egymással érintkezési felülete, hiányzik a narcisztikus büntudat-kivetési lehetőség: közömbösök egymás iránt. Megállapításaink csak az *érintkező* csoportokra vonatkoznak.

Ha valamelyik etnikai (vallási) csoport nem alkot zárt egységet, hanem annak szétszórt és szétszórtságában izolált részei hasonló kategóriájú nagyobb csoport testébe ékelődnek, akkor előáll a kisebbségek problémája, amely így nemcsak *szociális*, de primeren: *lelki* is. A normális csoport-ellenséges-érülettel ellentétben, ahol ezzel szemben rendszeres és állandó ellenhatás mutatkozik, amely lehetőleg egyensúly helyzetet akar teremteni, a kisebbségi csoportoknál az erőtlenség és jogfosztottság minoritás és a hatalmat birtokló majoritás között olyan antagonikus helyzet áll elő, amelyben a kisebbségi csoport egyoldalú ellenséges kivetüléseknek van kitéve, anélkül, hogy ezt teljesen egyensúlyozni tudná. A görög *xenophobia* nem egyéb, mint a többségi csoport számára megadott lehetőség, hogy a maga büntudatát megtorlás nélkül és könnyen egy kisebbségi csoportra projiciálva intézhesse el.

Ez a helyzet a kisebbség számára abnormis lelkiállapotokat teremt: egy olyan védekező attitűdöt, amelyben állandóan résen kell lennie, nehogy támadási felületeket nyújtson. Ez az állandó éberség felfokozott önkritikára, de egyben az önmagában való kételkedésre vezet. Ennek azután kettős hatása lehet: *kompenzációs eszközökkel felfokozott életenergia*; — vagy: *az a sok szenvedés, amelynek ki van téve, az ellensúlyozás, tehát saját gyűlöletének kivetítési lehetősége nélkül annyira letompíthatja a fájdalommal szemben, annyira megingathatja amúgy is lecsökkentett narcizmusában, érték-tudatában, annyira gúzsba kötheti akció-képességében, hogy erőteljes lelki ventillációra, agresszióra többé nem képes.* — (hacsak maga ellen nem, mint ahogyan azt a zsidó öngyűlölet és a zsidó vicc igazolja) — *passzívvá lesz; úrrá lesz rajta „kollektív fogyatékosági érzése”, s lassan elveszti a saját-csoport egzisztenciájába vetett hitét,* — s megindul az a folyamat, — ha ugyan ennek lehetősége meg van — amit a csoport feladásának, *asszimilációnak* nevezünk. Az asszimiláló ezzel elismeri a saját csoportjának értékesökkenését, az annak kijáró gyűlöletet — természetesen ideológiai eltolással — azzal szankcionálja, hogy a másik csoport közösségébe akar kerülni, amely ép annyira szolidaritási, mint gyűlölségi kollektívum. Hogy ezt megtehesse, különböző lelki áttolásokkal akarja ezt az áthasonulást leplezni; meg-



akarja változtatni régi csoportjának ideológiai kereteit (lásd a vita-kérdést: vallás-e, vagy népi közösség a zsidóság?); kiveszi magát a saját csoportjának általános kereteiből (a nyugati zsidó — a teljes zsidó közösségből); a saját csoportjához tartozót ő maga utalja át egy másik, tőle idegen közösségbe (például: a keleti zsidót, a galiciánert), s ezzel ő maga siet annak az agresszióknak jogosságát igazolni, amely eredetileg ellene fordult, de most irányát megváltoztatta.

Az antiszemitizmus, mint csoport-jelenség így válik a zsidó-kérdésen át a kisebbségi kérdés pszichológiai példájává. Nagy vonásokban felvázolni igyekeztünk azokat a csoport-pszichológiai törvényeket, amelyek mindegyik tétele könnyűszerrel alkalmazható a zsidóság és a gazda-népek lelki életére.

A konklúzió itt is ugyanazt az álláspontot igazolja, amelyre a mélypszichológiai kutatás vezetett reá bennünket; az antiszemitizmus csak egyik *formai* megnyilatkozása annak a csoportjelenségnek, amelynek pszichológiai konstrukciója a tömegek életében mindenütt adva van. Csak egy messze-menő, teljességre törekvő, szociális igazságtevés útján juthatunk el az egyéni ösztönök olyan kiélési vagy szublimálási lehetőségéhez, amely feleslegessé teszi az agresszióban közös csoportok befelé védekező, kifelé támadó kialakulását. A szociális fejlődés eltüntetheti a legfontosabb harcban álló egységeket: az osztályokat, s ezzel új lehetőséget nyújt a csoportok lelkiségének kialakulására és ezzel az antiszemitizmus megszüntetésére.



## VI.

Az antiszemitizmust eddigi fejtegetéseink során következetesen olyan gyűlölet-relációknak tekintettük, amelyben mind a két fél — tehát a zsidóság és a gazdanép — *szubjektum* és *objektum* is egyben. Kimutatni igyekeztünk, hogy az antiszemitizmus valójában: *odium generis humani*, amely a szociális helyzet által meghatározott adagolásban és módon, de *feltétlenül megoszlik* a két fél között. Ez a megállapításunk azonban korántsem merítheti ki ezt a kérdést. Ha ki is tudjuk mutatni, hogy az antiszemitizmus pszichológiai tartalma valójában a zsidóságtól független tömeg-lélektani jelenség, amelynek gyökerei az emberiség őstörténelmébe nyulnak vissza, még nem oldottuk meg azt a szűkebb körre szorított feladatunkat, amely a zsidóság és a gazdanép specifikus viszonylatára vonatkozik. Ebben a vonatkozásban ugyanis az antiszemitizmus már köznapi fogalmazásban jelentkezik, mi pszichológiai tartalmában azt jelenti, hogy a zsidóságot szinte már megmerevedett *passzív* helyzetében kell tudomásul vennünk és az antiszemitizmus címszava alatt ennek a passzív helyzetnek pszichológiai tényezőit kell kikutatnunk.

Eddigi megállapításaink alapján két irányból közelíthetjük meg problémánkat:

1. Az egyiket az a mélypszichológiai felfogás határozza meg, amely az antiszemitizmust a circumcizióra, illetve az ehhez fűződő kasztrációs komplexusra vezeti vissza;

2. a másik irány a többségi-kisebbségi csoportok pszichológiai viszonyából indul ki, s az antiszemitizmust olyan jelenségnek tekinti, amelyen a kisebbségi csoportok lelki életének törvényei szinte klinikus módon demonstrálhatók. A zsidóság kétezer éve él beágyazva, szétszórta a többi népek között, s ezzel a kisebbségi sorsnak olyan példája, amely már kiélezett, extrém formában mutatja meg azokat az elemeket, amelyek különben *minden* kisebbség sorsát meghatározzák.

E két irány természetesen csak a kérdés tárgyalásának *módját* határozza meg; a valóságban elválaszthatatlanul egymásba kapcsolódnak azok a jelenségek, amelyek együttesen arra a most felvetett kérdésre vonatkoznak, hogy *miképpen éli meg a zsidóság az antiszemitizmust?* Amíg azonban az aktív antiszemitizmus a zsidóságot meg nem oszlott kollektívumnak tekinti, addig az antiszemitizmus passzív megélésében figyelembe kell vennünk, mint el nem hagyagolható tényezőt, hogy a zsidóság ép *úgy osztályokra bomlik, mint a gazdanép*, s az osztályhoz való tartozás döntő jelentőségű determináns, — másfelől azt, hogy a különböző országok zsidósága is más és más, — úgyhogy itt egységes pszichológiai képet alkotni nagyon nehéz, az egy tömegben, népi életet élő zsidóságot azonban kiinduló pontul választhatjuk.



„Ha azt akarod, hogy az ember kutyává változzék, csak az kell, hogy hosszú ideig ordítsd felé: te kutya!” — jajdul fel a tragikus sorsú Theodor Lessing.<sup>19</sup> Két-ezer esztendő kisbbségi sorsában az antiszemitizmus így telítette gyűlölettel és megvetéssel a „zsidó” fogalmát. Ez a magyarázata annak, hogy a zsidósághoz való tartozás, s ezzel az antiszemitizmus megélése, olyan neurotikus formák között történik, amelyek arra a megállapításunkra vezettek, hogy a zsidóságot — több-kevesebb joggal — egy specifikus neurotikus jelenségnek tekinthetjük, hogy egy olyan „zsidó komplexus”-ról beszélhetünk, amelynek elintézése egyik dinamikus tényezője a zsidóság kollektív, de egyéni lelki életének is. Ugyanakkor azonban nem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy a zsidóság megmaradt e kétezer esztendő alatt, sőt meg is erősödött, ami azt jelenti, hogy az antiszemitizmus megsemmisítő tendenciája a létfenntartásnak olyan kollektív erőit aktiválta, amely a zsidóság megmaradását biztosította ugyan, de ugyanakkor kölcsönhatásában erősítette az antiszemitizmust. Ezek a folyton egymást fokozó kölcsönhatások vezettek oda, hogy az antiszemitizmust — a társadalom mai adottságai között, mai termelési rendjében — meg nem oldható problémának tekintjük.

\*

Amint láttuk, a circumciziót a zsidóság, de minden circumcindált nép — kiválasztottságának jegyül tekintette. Ennek a kiválasztottságnak tartalma az Apával való azonosság: a zsidó-jehova és a zsidó-nép frigyének öröksége és örökkévalósága. Ez minden vonatkozásában azt a narcizmust szolgálta, amely a szétszórtságban, amikor a zsidóság olyan gazdanépek közé került, amelyek nem circumcindáltatták magukat, egyre súlyosabb sérüléseket szenvedett. A narcisztikus önbecsülés és szociális helyzet (amely egyre váltja és erősíti egymást) — nyomása alatt kifejlődő kollektív fogyatékoság-érzés reakciója nem lehetett más, mint a kiválasztottsági gondolatnak most már mazochisztikus alapon történt kiformalása, ami azután a szenvedések libidinózus megélésére vezetett. A régi, misztikus eredetű circumcizio a kiválasztottság jele volt, de a kiválasztottsághoz most már a messianizmus gondolata fűződött, amely azután az asszimiliációban a zsidóság missziós rendeltetésévé modernizálódott. Láttuk, hogy a szenvedést a zsidóság úgy értelmezte, mint az isteni kegy különös megnyilatkozását, mint a kiválasztottság ősi, mélyen gyökerező hitének megerősítését. Ugyanakkor azonban az Apa elleni örök lázadás a sok szenvedés, üldözés hatásában tápot kapott a zsidóság lelkében, s az antiszemitizmus csak felfokozta azt az örök harcot, amelyet a zsidóság az istenével, de ugyanakkor az istenért folytat. Az isten-nép, valójában tehát az apa-fiú viszony egyetlen élő vallásban sem jut olyan élesen kifejezésre, mint épen a zsidóság életében, amelynek minden életvonatkozását szigorú, s egyre merevedő, keményedő törvények határozták meg. Ez vezettet azután arra, hogy a *rabbinizmusban* — a rabbik egyházi hatalmának túlsúlyában a *vallás* felett — az apai (isteni) hatalom olyan képviselőt talált, amely egyfelől elmélyítette a kollektív zsidó büntudatot, más-



felől felfokozta azt az ellenállást, amely a zsidóság lázadó nyugtalanságában jutott kifejezésre. *Lessing* a zsidó népi lélek patológiáját a „*vidduj*“ fogalmára vezeti vissza, arra a kollektív büntudatra, amelynek tartalma az, hogy bűnösök vagyunk az isten előtt, ezért büntet bennünket. De e büntetéssel igazolja a szeretetét is, mert a büntetésben bűnhődés van, a bűnhődésben pedig az a tisztulás, amely a zsidóságot alkalmassá teszi a világ megváltására.

Ugyanezt a kollektív büntudatot teszi a zsidó psziche középpontjába *Moritz Lazarus*<sup>20)</sup> is, aki szerint „a zsidó etika magja nem a felebaráti szeretet, a részvét, a humanitás, hanem a kérdés: miért üldöznek bennünket? A válasz mindig az: mert bűnöztünk!“ *Lazarus* igen érdekesen állapítja meg a zsidó pszichéről, hogy „*Erkrankung an Ethik*“-ben szenved.

A kiválasztottság érzése így változik át arra az állandó résenlevésre, amelylyel a zsidóság maga ellen fordul, s maró gúnnyal ostromozza saját életét. Ennek két olyan megnyilatkozása van, amelyet specifikusan zsidónak mondhatunk: az öngyűlölet és a *vice*.

\*

A zsidó öngyűlöletet úgy magyarázhatjuk meg, hogy a zsidóság passzív szerepe az antiszemitizmusban nem engedi meg, hogy ősi, minden csoport belső tartalmát adó gyűlöletét a másik csoporttal szemben megfelelően kiélhesse. Ha narcizmusa látszólag büszke kárpótlást kapott is a *messianizmus* hitében, majd a *missziós* gondolatban, amellyel magát kiemeli a népek sorsából, — ez a kompenzációs forma a nemzedékről-nemzedékre felgyült affektus-tömegnek csak egy részét használja fel hajtóerőül. A szabadon maradt, de kifelé le nem vezethető affektusokat maga ellen fordítja tehát, s mert nincs módja másokkal szembeni gyűlöletének megfelelő módon kifejezést adni, e tehetetlenné vált gyűlölet tárgyává önmagát teszi meg. Így válik a zsidóság saját szubjektív gyűlöletének objektumává. A sok megértést és jószándékot mutató *Heinrich Coudenhove-Kalergi* gróf<sup>1)</sup> reámutat arra, hogy az antiszemitizmus jogosulatlanságával szemben a sok üldöztetés a zsidóságban egy mély keresztény-gyűlöletet tenne indokolttá, s hogy ez még sincs meg benne, a zsidóság etikai értékét jelenti. Természetesen ez a megállapítás nem fedi a pszichológiai valóságot: ez a gyűlölet, amely a csoportok egymásban és egymásmelletti életének *fons et origo*-ja, a zsidóságban is megvan, — ezt azonban részben azzal vezeti le, hogy számára az apával (istennel) való azonosítás kimeríthetetlen energiájául szolgál, részben pedig, hogy az öngyűlölet formájában reagálja le.

Ennek a zsidó öngyűlöletnek világirodalmi képviselője *Otto Weininger*<sup>21)</sup>, aki a zsidót „feminin“-nek mondja, s így őreá is kiterjeszti nőgyűlöletét. Nem nehéz felismerni, hogy ez az azonosítás, — mint erre *Freud*<sup>12)</sup> is reámutatott — egy el nem intézett infantilis kasztrációs-konfliktus. *Weininger* a maga kasztrációs-vágyát vetíti ki az egész zsidóságra, hogy azután önmagán hajtsa végre a maradék-



nélküli kasztrációt: az öngyilkosságot. „E gyilkossággal vezekelni akarok zsidó voltomért. Én nem vagyok valóság” — írja utolsó levelében.

Másik irodalmi példája a zsidó öngyűlöletnek Artur Trebisch, akinek öngyilkossága ugyancsak a kasztrációs eredetű „zsidó komplexus”-ra vezethető vissza. „Meg kell a zsidót semmisítenem, — írja, — a zsidót is lelkemben.”

Ennek a zsidó öngyűlöletnek valódi tartalmát a zsidó vice analízise útján ismerhetjük meg. A zsidó-viccek, mint pszichológiai fenoménnek hajtóereje ugyan csak az a sok elfojtott, kollektíve megfélelően fel nem szabadult indulat, amely olyan patogén lelki formára vezet, amely — amint azt ugyancsak Reik<sup>22)</sup> kimutatja, — szinte analóg a *melankolia-mania* egymást felváltó kórképével.

Reik-nek a zsidó viccről írott tanulmánya mélyen bevilágít az antiszemitizmus passzív megélésének lelket-deformáló szerepébe. A vice pszichológiájának természetesen megvannak a maga általános érvényű törvényei, de amint azt Freud<sup>23)</sup> megállapítja: aligha akad még a földön nép, amely oly kegyetlen gúnnyal csúfolná, tépné, bírálná önmagát, mint ahogyan azt a zsidó teszi. Természetesen élesen meg kell különböztetnünk a „zsidó vice” két formáját. Az egyiket, — amelyről itt szó van, — a zsidó saját maga számára csinálja, s ez ép annyira népi eredetű, akár a népdal, vagy a népmese. A másikat az *asszimiláció* termelte ki, nem a maga számára, hanem a gazda-nép mulattatására. Ennek az utóbbi vicefajtának is megvan a pszichológiai tartalma: „együtt nevetjük ki a zsidót.” Ebben az *együtt*-ben azonossá lesznek a nevető partnerek azzal szemben — akit kinevetnek. A zsidó népi vice a zsidó sors *vállalását*, az „asszimiláns-vicc” (a zsidó piszkos, a zsidó csal, a zsidó családi élete romlott, asszonya buja és erkölcstelen stb.) annak *megtagadását* jelenti. Az elsőben a zsidó valójában a gazdanépet állítja pellengérré — a másodikban a gazdanép számára: a zsidót. Mind a kettő egyformán keserű, és egyformán jellemző.

Reik gondolatmenete a következő:

A melankólia pszichiátriai képe: a külvilágtól való elfordulás, mélyen nyomott-hangulat, szeretetre, munkára való képtelenség, súlyos bűnösségi-elképzelések, állandó félelem az elkövetkező büntetéstől. Ez a kórkép még kevés lehetőséget nyújt az analógiára. De már közelebb hoztuk a kérdést, ha a melankólia szimptomáit közelebbről megvizsgáljuk: a beteg magát morálisan romlottnak, zülöttnek érzi, szemrehányásokkal halmozza el önmagát. Önvádaskodása gyakran a paroxysmusig fokozódik. Ugyanakkor azonban nem mutat semmiféle megbánást, szégyenérzetet, javulási tendenciát, — sőt: mintha ennek az önszítoknak, önvádaskodásnak, lealacsonyításnak kivetésében kielégülésre találna. Amiben — a sok eltérő vonás mellett — mégis közös a zsidó vice ezzel a kórképpel: a keserű önkritika, önlebecsülés, az efeletti szégyenérzet kiesése, az önmaga kipellengérezésének demonstratívan kielégítő jellege, a korrektív tendenciák hiánya. Ezek az azonoságok természetesen csak külső megnyilatkozási formák. Sokkal közelebb hozza a



probléma megvilágítását, ha a melankólia pszichés eredetének és lefolyásának *tartalmát* vizsgáljuk meg. Freud megállapítása szerint „*a melankólia egy szeretett személy, vagy az ezt helyettesítő absztrakció (szabadság, haza, ideál stb.) elvesztésének reakciójaképpen jelentkezik.*” A további freudi megállapítás, hogy a legerősebb önvádak és önszítkok valójában nem vonatkozhatnak a melankólikus személyre, de némi változtatással arra a személyre alkalmazhatók — mindig valami pszichológiai okkal — akit a beteg szeret, vagy szeretett, de elveszített. A megbetegedés lefolyása a pszichoanalitikus kutatás szerint az, hogy a betegnek eredendően igen szoros tárgy-kapcsolódása (Objektbeziehung) volt valakihez, s ezt valamilyen reális ok folytán a szeretett személy megbontotta. A beteg képtelen volt arra, hogy a szeretetét feladja, s másra vetítse ki, hanem ehelyett, különböző lelki hatóerők együtműködése folytán az objektumot feladja ugyan, de az *Én*-jébe veszi fel: azonosítja magát vele. Az objektum elvesztését tehát egy azonosítási mechanizmus helyettesíti s ezzel az *én*-ben olyan kettősség keletkezik, amelynek egyik részét ez az azonosítás változtatta meg. Az *erkölcsi-én* hatósága e magukba felvett idegen *én*-rész ellen fordul; az önvádak, önbecsmérések annak a valójában elvesztett, de megtartására mégis magunkba felvett objektumnak szólnak. „*Az objektum árnyéka az én-re esett.*” Az *én*-t az *erkölcsi-én* úgy kezeli, mintha egy volna azzal az objektummal, akiben a beteg csalódott, aki őt megsértette, elhagyta, üldözte, pellengérre állította. Ez a tudatalatt lejátszódó folyamat egyben megmagyarázza, miért nem kell a betegnek magát szégyelnie (a szítok valójában annak a másinak, az elvesztett objektumnak szól), de ugyanakkor azt is, hogy miért jelent az (ön)vád kielégülést is: az objektum tudatalan degradálása, titkos bosszú a hűtlen, a csalfa partneren.

*Reik* a melankólikus egyénben végbemenő folyamatot most a zsidó kollektivitásra alkalmazza, s a következőket mondja:

„A zsidóság történelmében azt a tipikus lelki szituációt találjuk meg, amely ilyenféle pszichikai beállítottság kialakulására különösképpen alkalmasnak látszik: a külvilágtól szenvedett annyi sérelem, vagy csalódás, a gyűlöleti reakciónak az ellenfél reális hatalmi túlsúlya által kikényszerített elnyomása, a gyűlölt és a szeretett objektumnak az *én*-be való introjiciálása és az ez ellen való lázadás: — megállapíthatóan itt is ugyanazok a lelki mechanizmusok hatnak... *Abban a kigúnyolásban, amellyel a zsidó vicc saját népe ellen fordul, latens módon, csak a tudatalan által felismerhetően — a gazdanépet vádolja és csúfolja ki.* Ennek a viccnek különleges módja az önlebecsülésben és önmegalázásban elnyomott lázadására is mutat. Ami oly kérlelhetetlenül és kímélet-nélkül az *én* ellen fordul: az eredetileg a környezet ellen irányuló agresszió, amely azután az *én* ellen fordult vissza. Az önlebecsülés a másik lebecsülését rejti...“

A zsidó viccnek ezt a lelki mechanizmusát tehát az antiszemitizmus passzív megélése alakította ki. Minél tehetetlenebb a zsidóság a gazdanép gyűlöletével szemben, — amellyel végeredményben békében akar élni, ami az objekt-kapcsolat



lódásnak lelki, de ugyanakkor szociális alapja is, — minél több olyan sérelem éri, amelynek gyűlölet-reakcióját kiélni nem tudja, — annál mélyebb lesz az objektumtól való látszólagos elszakadás, ugyanakkor azonban annak az én-be való felvétele.

A zsidó vice speciális pszichológiai jelentőségét természetesen ezek a fenti megállapítások még korántsem merítik ki, de sejtetni engedik azt a közös nevezőt, amelyet épen az antiszemitizmus pszichológiai tartalmának ismeretében találunk meg. Nem szabad azonban elfelejtenünk, hogy a zsidóság érzelmi életének kettősségében két malomkő között őrlődik: *a gazdanép és istene között*. Az antiszemitizmus passzív megélésében a zsidóság nemcsak a gazdanéppel áll szemben, hanem az istenével is. A zsidó-vice nemcsak a gazdanép keserű-fájdalmas megvádolása, de lázadás az isten, a zsidó-isten ellen is, aki megszegte a frigyet. A kételkedés, a csalódottság lázadása ez az én-be felvett (a mechanizmus ugyanaz, mint a gazdanépre vonatkozó tárgykapcsolódás esetén) isten ellen.

Freud reámutatott arra, hogy a *mania*-nak ugyanaz a lelki tartalma, mint a melankóliának, mind a kettőben a beteg ugyanazokkal a lelki konfliktusokkal birkózik meg. A melankóliánál azonban az *erkölcsi-én* tirannizmusának nyomása alatt az én vereséget szenved, a maniánál ez az elnyomott én diadalmaskodik a magábafofogott objektum felett. Az *erkölcsi-én* tirannizmusa alól való felszabadulás nyilatkozik meg a maniás jókedvében, kicsapó vidámságában. Ez a mániás-analógia azonban a zsidó viccnek korántsem ad *humoros* jelleget. Tudjuk: vice és humor nem azonos fogalmak. A humor az én győzelmét jelenti a külvilág fenyegető veszedelmeivel szemben. A vice mélyebben jár: nem elégszik meg azzal az „örömyereség-gel, amelyet a humor vált ki, hanem azt *aggresszió*-jának szolgálatába állítja. „Ahogy a melankóliában és a manian belül — állapítja meg Reik — számtalan és feltűnő árnyalat adódik, úgy abban az alaphangulatban, amelyben a viccképződés megindul, igen figyelemre-méltó különbségek mutatkoznak meg. A zsidóság különleges szociális helyzete, történelme, vonatkozásai a gazdanéphez, valóságával és a tradíció útján átvett értékekkel szembeni változásokkal-teljes beállítottsága erre biztosan nagy befolyást fog mindig gyakorolni. Így a zsidó vice speciális módja olyan karaktervonásokat fog kifejezni, amelyben a zsidó sors és a zsidó adottság, szenvedése és ingerlékenysége olyan módon nyilatkozik meg, amely a melankólikus és maniákus elemek különös keveredési arányának felel majd meg.“

Reik tanulmánya a zsidó vice mély analizisét adja; a mi szempontunkból érdekes és értékes igazolását kapjuk benne annak a már kifejtett álláspontunknak, hogy az antiszemitizmus aktív és passzív megélési formája egymástól el nem választható. Ahogyan a gazdanép antiszemitizmusa azoknak a vádaknak, el nem intézett konfliktusoknak kivetítése, amelyeket tudattalanja saját maga ellen emel, amelyekkel saját lelki ökonomiáját zavarta meg, — úgy a legtipikusabb zsidó megnyilatkozás: a zsidó vice valójában vádemelés a gazdanéppel szemben.



De vizsgáljuk meg az antiszemitizmus passzív megélését abból a másik irányból kiindulva, amely ezt a problémát, mint *csoportjelenséget* tárgyalja. Megállapításunk az volt, hogy a kisebbségi helyzet, a többségi csoport reáirányuló gyűlöletének állandó kivetítési lehetősége és a viszonzás megfelelő hiánya abnormis lelki állapotot teremt, amely egyfelől állandó éberségre vezet, másfelől az önmagában való kételkedésre.

Ez az állandó éberség olyan neurótikus állapotot jelent, amely fokozott érzékenységgel reagál minden ellene irányuló megnyilatkozásra. Ha a zsidó semleges környezetben, — pld. vasúton — olyasvalakivel kerül össze, akit nem ismer, legelső, tudatosan be nem vallott kérdése: zsidó-e a másik, vagy sem? Kétezer év kisebbségi sorsának tapasztalata állapítja meg a magatartását: érzékenységében vagy azt túlozza el, hogy egy csoporthoz tartoznak, vagy az ellenkezőjét. Természetesen a gyakori és súrlódás nélküli érintkezés a gazdanép és a zsidóság között sokban enyhítheti ezt a résenlevést, de ez az érzékenység könnyen aktiválódik az antiszemitizmus legkisebb megnyilvánulási lehetőségére. Ez a magyarázata azután annak a beteges érzékenységnek, melynek hatásában a zsidó esetleg ott is és abban is támadást lát, ahol ilyen számára hiányzik. A zsidó számára — zsidósága, a külvilággal szemben: nyitott seb.

A másik formátum: az önmagában való kételkedés. Ez az, ami asszimilációra, önmagának feladására vezet. A pszichológiai ellentmondás ott mutatkozik meg, hogy minél aktívabb az a zsidó törekvés, hogy önmagát feladja, annál jobban kihangsúlyozza a zsidósághoz való tartozását. Ez a pszichológiai magyarázata igen sok modern vádnak. Csak néhány példa: a zsidó túlhangos és feltűnően viselkedik. A hangos ember — az aki *fél*, aki *bizonytalanul* érzi magát új környezetében. A feltűnni-akarási a fogyatékosági érzésnek ugyanilyen kompenzációs formája: „félek, nem veszitek tudomásul, hogy már én is hozzátok tartozom, ime kikényszerítem, hogy meglássatok és tudomásul vegyetek“. Ez a magyarázata annak is, hogy a zsidóságot mindenáron feladni akaró, tehát a prononszírozott zsidó, — fokozott szerepre tör a gazdanép, az uralkodó osztály ideológiájának képviselőjében.

A zsidóság kollektív fogyatékosági érzése, amelyet az antiszemitizmus mint pszichológiai, a „zsidó kérdés“ mint szociológiai faktor vált ki, két irányban keres kompenzációs lehetőségeket. *Befelé* a láthatatlan gettó falain belül, a zsidó élet zártságában, ahol a zsidóság osztálytagozódása sokkal élesebb, mint a gazdanépnél, s a gazdasági ellentétet a legsúlyosabb nyomás is alig tudja pszichológiailag feloldani, — s *kifelé* abban a felfokozott tevékenységben, amelyet nemcsak a gazdasági verseny kényszerűsége, de a kompenzációra törő lelki energiák diktálnak.

Az antiszemitizmus pszichológiája megtanít bennünket arra, hogy e jelenségekben, a kompenzációra való törekvés megnyilatkozásaiban felismerjük azokat a neurótikus elemeket, amelyek ép olyan törvényszerűséggel mutatkoznak meg az egyének, mint egész népek életében. A *zsidó-komplexus* a társadalomnak olyan neu-



rotikus betegségi formája, amellyel, mint szimptomával mindaddig számolnunk kell, amíg a csoportok narcizmusát a közösségi gondolat minden vonatkozásban fel nem oldja.

Az antiszemitizmus megélésének, s ezzel a zsidó-komplexus megoldására való törekvésnek három olyan kialakult formája van, amelyek pszichológiai értelmezése ugyancsak tanulmányunk feladatköréhez tartozik. Ez a három forma, amely a zsidóság számára nemcsak életkeretet jelent, de lelki *modus vivendi*-t is: az ortodoxia, az asszimiláció és a cionizmus.

Az *ortodoxia* az isten-nép (atya-fiú) közötti frigy maradéknélküli fenntartásában a zsidó nép kiválasztottságának mítoszát őrzi. Ez a kiválasztottsági hit olyan erős, hogy kárpótlást nyújt minden üldöztetéssel szemben. A vallásos hitében, vagy helyesebben: a törvényeknek erejében összekovácsolt zsidóság sorait az antiszemitizmus nem tudta megbolygatni. Sőt: „addig üldözték a zsidót, amig hinni kezdett istenében“, állapítja meg Fedor *Vergin*.<sup>24</sup>) A frigy, az Apához való tartozás olyan erős kompenzációs formának bizonyult, hogy ez kétezer éven át megtartotta a zsidóságot. Sorait most sem az antiszemitizmus bontotta meg, de az a lázadás az Apák és apák istenei ellen, amely a haladásnak velejárója és mótörje. Minél erősebb az antiszemitizmus, annál szívósabban menekül a zsidóság ahhoz az Apához, aki kiválasztotta minden népek közül, s reábizta, hogy megváltsa az emberiséget. A messiási gondolat pszichológiai értelmezése túlnövi írásunk kereteit, de azért utalhatunk arra, hogy tartalma az a teljes ösztönkielégülés, amelynek az Apa-isten tilalmával többé nem állja útját. A messiási gondolat incesztuózus tartalmára itt is gondolhatunk.

Az *asszimiláció* a régi Apa elleni lázadást jelenti, ugyanakkor azonban egy új Apa, egy új isten, egy új idol alá való rendelést is. Az antiszemitizmus megbolygatta a zsidóság egy rétegének narcizmusát, amely a zsidó isten fogalmában teljesedett ki abszolút értékű idollá. E narcizmus új kivetülési lehetőséget keresett, s ezt egy másik csoport narcizmusa révén vélte megtalálni, amellyel éppen az azonosítási képességnek ugyanaz a tartalmú hiánya kapcsolta össze. Az asszimiláció is a zsidó komplexusnak egyik elintézési formáját jelenti, s ennek sikere attól függ, hogy a gazdanép kollektív narcizmusa mennyire engedi meg a másik csoport egyéneinek — az asszimiláció a beolvadó részéről egyéni, a beolvastó részéről kollektív folyamat — vele való azonosulását.

A *cionizmus* mélypszichológiai tartalmát Herzl Tivadar<sup>25</sup> alábbi, lefordíthatatlan meghatározása fedi fel: „Wir haben *Vaterländer*, das sind die, wo wir Staatsbürger sind, — so weit es eben gestattet, — aber wir haben kein *Mutterland*. Und dieses Mutterland sucht der Zionismus mit der Seele.“ Hihetetlenül finom megérzése ez annak a tudattalan, legmélyebb, legősbibb lelki motivumnak: az ősi inceszt-



*tusnak*, amely az anyával, az anyafölddel való mítikus egyesülésben látja a felszabadulást és egy beteljesedett élet lehetőségét. Ebben a vonatkozásban nagyon érdekes az ortodoxia ellenállása, amely a Palesztinába való visszatérést, tehát az anyafölddel, az ősi földdel való egyesülést egybekapcsolja Messiás eljövételével. A cionizmus azonban nem hajlandó várni addig, amíg az Atya, — a Messiást földreküldő isten, — megengedi a messiási idők bekövetkezését. A „Vaterland“ és a „Mutterland“ ellentét-pár nietzschei szembeállításának analízise arra mutat, hogy az ortodoxia és a cionizmus pszichológiai tartalma annyira éles ellentétben van egymással, hogy semmiféle gazdasági kényszerűség nem kapcsolhatja össze. A cionizmus ebben a vonatkozásban több, mint a minden vallás belső tartalmához tartozó lázadás az atya-isten ellen, — mert ugyanakkor az *ősi életformának visszaállítása* az anyaföldhöz való visszatérés matriarchális rendjében. Minden szociális törekvésen túl, pszichológiai tartalmat érzünk abban is, hogy a cionizmus az anyaföldhöz való visszatérést a kollektív élet-formában való egyesüléssel kapcsolja össze, már pedig tudjuk, hogy az ősi kollektív társadalom formája a matriarchátus volt.

Természetesen ezzel a mélypszichológiai értelmezéssel csak sejtetni kívántuk azokat a filogenetikus örökségképen megmaradt hatóerőket, amelyek valósága inkább sejtés, vagy ha úgy tetszik egyre jobban világosodó hipotézis, mint empirikusan kontrollálható valóság.

Bizonyosnak látszik azonban, hogy a „zsidó komplexus“ feloldásához a cionizmus nyújthatja azt az elintézési módot, amelyben a kollektív fogyatékosági érzés egy új közösség megteremtésében kompenzációs formát, a kétezer esztendő ki nem vetített ősi gyűlölet pedig szublimálási lehetőséget találhat.

\*

Az antiszemitizmus pszichológiai *megértése* nem jelent *megbocsátást*. De nem jelenthet *elítélést* sem. Ismételjük: a pszichológia nem mond, nem mondhat értékítéleteket. Csak megállapít, vonatkozásokat fed fel, s a tudományos spekuláció megengedhető keretén belül felállítja hipotéziseit. Kutatásainak tárgya a magát tépő, embertársát bántó, örök harcban álló ember, ki ősi indulatainak rabja akkor is, ha akármilyen új ideológiával igazolja gyűlöletének vélt jogosságát. Az antiszemitizmusnak sincs külön törvénye, extra igazsága. Az *ősi törvény* ez, s e kérdésben *is így teljesedik*:

**homo homini lupus!**



- IRODALOM: 1. Graf H. Coudenhove-Kalergi: Das Wesen des Antisemitismus. 2. Theodor Herzl: Der Judenstaat. — 3. Sigmund Freud: Das Unheimliche (Imago V.). 4. Theodor Reik: Der eigene und der fremde Gott. — Imago-Bücher III. Reik kitinő könyvének megállapításait a további fejtegetéseink során gyakran idézzük. — 5. Sigmund Freud: Totem und Tabu. — 6. Amadé Matagrín: Histoire de la Tolerance religieuse — Reik közlése. — 7. Gibbon: „History of the decline and fall of the Roman Empire.” — Reik által idézve. 8. Sigmund Freud: Aus der Geschichte einer infantilen Neurose. — 9. Frazer: The Golden Bough — Freud: Totem und Tabu. — 10. Theodor Reik: Die Pubertätsriten der Wilden. — Roheim Géza: A csurunga népe. — 11. Archiv für Anthropologie XIII. — Reik közlése. — 12. Sigmund Freud: Analyse der Phobie eines fünfjährigen Knaben. — 13. J. Sadger: Die Lehre von den Geschlechtsverirrungen auf psychoanalytischer Grundlage. — 14. Zeitschrift für politische Psychologie u. Sexualökonomie — Bd. 2. H. 2 (6) — Kopenhága. — 15. John Löwenthal: Zur Hackenkreutzsymbolik — Zschrft. f. Sexualwissenschaft Jg. 1930. adatai. — Wilhelm Reik közlése. 16. Wilhelm Reik: Massenpsychologie des Faschismus. — 17. F. M. Feller: Antisemitismus — Versuch einer psychoanalytischen Lösung des Problems. — 18. F. Bernstein: Der Antisemitismus als Gruppenerscheinung — Versuch einer Soziologie des Judenhasses. 19. Theodor Lessing: Jüdischer Selbsthass. — Jüdische Verlag, 1930. — 20. Moritz Lazarus: Die Ethik des Judentums. — 21. Otto Weininger: Geschlecht und Charakter. 22. Theodor Reik: Lust und Leid im Witz c. kötetben: Psychoanalyse des jüdischen Witzes. — 23. Sigmund Freud: Der Witz und seine Beziehung zum Unbewussten. 24. Fedor Vergin: Das unbewusste Europa. — Psychoanalyse der europäischen Politik. — 25. Theodor Herzl: Dr. Gudemanns Nationaljudentum.





